

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal
ISSN: 2528-9861 e-ISSN: 2528-987X
December / Aralık 2020, 24 (3): 1429-1454

**Meâller İltifât Sanatını Yansıtıyor mu?
-Mâzi ve Muzâri Fiil Kipleri Arasındaki İltifât Sanatı Örneği-**

*Do the Translations of the Qur'ân Reflect the Art of İltifât (Reference Switching)?
- The Example of the Art of İltifât Between Mâzi and Muzâri' Verb Modes-*

Osman Arpaçukuru

Öğr. Gör. Dr. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belâgatı
Anabilim Dalı
Dr. Lecturer, Tekirdağ Namık Kemal University, Theology Faculty,
Department of Arabic Language and Rhetoric
Tekirdağ, Turkey

oarpacukuru@nku.edu.tr orcid.org/0000-0002-7514-475X

Article Information / Makale Bilgisi

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 11 August / Ağustos 2020

Accepted / Kabul Tarihi: 12 December / Aralık 2020

Published / Yayın Tarihi: 15 December / Aralık 2020

Pub Date Season / Yayın Sezonu: December / Aralık

Volume / Cilt: 24 **Issue / Sayı:** 3 **Pages / Sayfa:** 1429-1454

Cite as / Atıf: Arpaçukuru, Osman. "Meâller İltifât Sanatını Yansıtıyor mu? -Mâzi ve Muzâri Fiil Kipleri Arasındaki İltifât Sanatı Örneği- [*Do the Translations of the Qur'ân Reflect the Art of İltifât (Reference Switching)?- The Example of the Art of İltifât Between Mâzi and Muzâri' Verb Modes*]". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal* 24/3 (Aralık 2020): 1429-1454.

<https://doi.org/10.18505/cuid.779372>

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright © Published by Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Sivas, 58140 Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/cuid>

**Do the Translations of the Qur'ân Reflect the Art of *İltifât* (Reference Switching)?
- The Example of the Art of *İltifât* Between *Mâzî* and *Muzâri'* Verb Modes-**

Abstract: The *iltifât* (reference switching) is one of the arts of high literary value, widely practiced in the Qur'ân. This art takes place in the form of switching to another person, verb mode, number, preposition or sentence type contrary to the necessity of the situation, while continuing the word as a certain person, verb mode, number, preposition or sentence type. The art of *iltifât* adds certain meanings to words such as certainty, continuity and movement. It keeps the curiosity, desire, excitement and shiver alive. Similar to those who read the Qur'ân, those who read the translation of the Qur'ân are expected to be able to notice these meanings as much as possible and feel the literary pleasure of this art. There are important structural differences between Arabic and Turkish. In addition, the text that needs to be translated into Turkish is Holy Qur'ân, which has a divine infinite dimension, and it is a limited human mind attempts to translate it. This situation requires an advanced level of caution and diligence in transferring the art of *iltifât* to the translations of Qur'ân. The issue of the art of *iltifât* and the transfer of this art to the translations of the Qur'ân has also been studied in scientific research in different world languages such as Arabic, English and Indonesian. As far as we can determine, the only study in Turkish that examines the reflection of the *iltifât* in the Qur'ân is the article titled "The Translation Problem of the Art of *iltifât* in the Translation of the Qur'ân" by Haşim Özdaş. In the mentioned article, five different Qur'ân translations of eight verses from different types of the art of *iltifât* were examined. It has been claimed that there is no art of *iltifât* in Turkish language and literature, and that the translation of the art of *iltifât* in the verses into Turkish is an obstacle to understanding the verses and leads to a wrong or incomplete understanding. As a solution, while the verses are being given and translated, it is suggested that the art of *iltifât* in the verses be ignored. In this research article, the cases of the translations of the Qur'ân reflecting the art of *iltifât*, as an example of *iltifât* between *mâzî* (past tense) and *muzâri'* (present tense) verbs modes in the verses are discussed. In addition, it discusses the opinions that say there is no art of *iltifât* in the Turkish language, that the exact transfer of the art of *iltifât* found in the Qur'ân to the translations of the Qur'ân causes wrong or incomplete understanding, therefore, the art of *iltifât* should be ignored when the verses are being translated. As a result, the present study argues that the art of *iltifât* is also a subject of Turkish rhetoric, which should be reflected in the translations of the Qur'ân as much as possible, and the transfer of the art of *iltifât* in the translations of the Qur'ân does not constitute an obstacle to understanding the verses, on the contrary, the reference to this art in the verses will contribute to the realization of the divine purpose and wisdom. The data sources of the research were created from 6 verses and their 22 different translations, using various sampling methods. The data collected from these were analysed using the comparative text analysis method on the basis of the inductive approach. Qualitative data was converted into quantitative data, processed in the SPSS application, and the findings were presented as numerical figures in tables. At the end of the research, it was determined that *iltifât* between *mâzî* and *muzâri'* verbs modes studied in the science of rhetoric was also a subject of grammar as the phenomenon of time shifts in verbs. It was seen that the art of *iltifât* was applied in an average of 800 places in the Qur'ân, and the *iltifât* between *mâzî* and *muzâri'* verbs modes accounted for 6.9% (55 pieces) of this amount. Most of these fifty-five *iltifâts* were *iltifât* from the *mâzî* verb mode to the *muzâri'* verb mode (63.6%), while the amount of *iltifât* the *muzâri'* verb mode to the *mâzî* verb mode was less (36.4%). In the analysed translations of the Qur'ân, it was determined that the *iltifât* between *mâzî* and *muzâri'* verbs modes was not reflected at a rate of 90.9%, and the art of *iltifât* was completely abandoned in 14 of the 22 translations. It was concluded that the reason why the art of *iltifât* in the verses was not reflected in the translations of the Qur'ân was the belief that this art was not found in Turkish and that the transfer of this art leads to wrong and incomplete understanding. In the research, it was proposed to increase the number of scientific studies in which various translation strategies and techniques were tested in the transfer of the art of *iltifât* in the verses in the translations of

the Qur'an. In this respect, this research article is expected to pave the way for more research on the issue of transferring the arts used in the Qur'an and to be useful for future translations of the Qur'an.

Keywords: Arabic Language and *Balāgha*, Reference Switching (*İltifāt*), Qur'an, Qur'anic Studies, Styles of the Qur'an, Translation, Turkish Translations of the Qur'an

Meâller İltifât Sanatını Yansıtıyor mu?

-Mâzi ve Muzâri Fiil Kipleri Arasındaki İltifât Sanatı Örneği-

Öz: İltifât, Kur'an'da çokça uygulanan, yüksek edebî değere sahip sanatlardan biridir. Bu sanat, sözü durumun gereğine göre belli bir şahıs, fiil kipi, sayı, edat veya cümle türü üzere sürdürürken, durumun gereğine aykırı bir şekilde diğer bir şahıs, fiil kipi, sayı, edat veya cümle türüne geçiş yapma biçiminde gerçekleşmektedir. İltifât sanatı söze kesinlik, süreklilik, hareket gibi birtakım anlamlar katmakta; merak, arzu, heyecan ve ürpertiye diri tutmaktadır. Kur'an'ı okuyanlara benzer biçimde meâl okuyanların da bu anlamları mümkün olduğunca fark edebilmeleri ve bu sanatın edebî hazzını hissedebilmeleri beklenmektedir. Arapça ile Türkçe arasında önemli yapısal farklılıklar bulunmaktadır. Ayrıca Türkçeye çevrilmek istenen metin, ilahî sonsuz boyuta sahip Kur'an-ı Kerim ve onu çeviriye teşebbüs eden de sınırlı insan aklıdır. Bu durum iltifât sanatının meâllere aktarımında ileri seviyede dikkatli ve özenli olmayı gerektirmektedir. İltifât sanatı Arapça, İngilizce ve Endonezyaca gibi farklı dünya dillerinde bilimsel araştırmalarda da incelenmiştir. Bu çalışmaların bir kısmında, iltifât sanatı Kur'an'ın metniyle sınırlı çerçevede ele alınırken; diğer bir kısmında, Kur'an'daki iltifât sanatının meâllerde aktarımı meselesi konu edinilmiştir. Meâllerin Kur'an'daki iltifât sanatını yansıtma durumlarını inceleyen Türkçe tek çalışma, tespit edebildiğimiz kadarıyla, Haşim Özdaş'a ait "Kur'an Tercümelelerinde İltifât Sanatının Çeviri Sorunu" başlıklı makaledir. Adı geçen makalede iltifât sanatının farklı türlerinden gelen sekiz âyetin beş farklı meâldeki çevirileri incelenmiştir. Türk dili ve edebiyatında iltifât sanatının bulunmadığı, âyetlerdeki iltifât sanatının Türkçeye çevrilmesinin âyetleri anlamının önünde bir engel olduğu, yanlış veya tam anlaşılmasına yol açtığı öne sürülmüştür. Bu çerçevede, âyetlerdeki iltifât sanatını yansıtan meâller hatalı kabul edilmiş; çözüm olarak da âyetlere meâl verilirken âyetlerdeki iltifât sanatının yok sayılarak tercüme edilmesi önerilmiştir. Bu araştırma makalesinde ise, meâllerin âyetlerdeki mâzi ve muzâri fiil kipleri arasında iltifât örneğinde iltifât sanatını yansıtma durumları konu edinildi. Araştırma Türk dilinde metin eleştirisi üzerine kurulmakla beraber Türk belâgatında iltifât sanatının teorik zemini, etraflıca ele alınması zarureti, bu araştırma makalesinin bunu hedeflememiş olması ve makale hacminin sınırlılıkları sebebiyle konu edilmedi. Türk belâgatında iltifât sanatının yazımı, bütün yönleriyle ele alınacağı bağımsız, kapsamlı araştırmalara havale edildi. Ayrıca Türk dilinde iltifât sanatının bulunmadığı, Kur'an'da bulunan iltifât sanatının meâl aynen aktarımının yanlış veya eksik anlamalara yol açtığı, bu sebeple âyetlere meâl verirken onlardaki iltifât sanatının yok sayılması gerektiğini öne süren görüşler tartışıldı. Sonuç olarak, iltifât sanatının Türk belâgatının de bir konusu olduğu, âyetlerdeki iltifât sanatının meâllerde mümkün olduğunca yansıtılması gerektiği, iltifât sanatının meâllerde aktarımının âyetlerin anlaşılması önünde bir engel oluşturmayacağı aksine âyetlerde bu sanata başvurulmasından hedeflenen ilahî maksat ve hikmetin gerçekleşmesine katkı sağlayacağı fikri öne sürüldü. Araştırmanın veri kaynakları, çeşitli örnekleme yöntemleri kullanılarak, 6 âyetten ve bunların 22 meâldeki çevirilerinden oluşturuldu. Bunlardan toplanan veriler tümevarım yaklaşımı temelinde karşılaştırmalı metin analizi yöntemiyle analiz edildi. Nitel veriler nicel verilere dönüştürülerek SPSS programında işlendi ve bulgular tablolarda sayısal rakamlar olarak sunuldu. Araştırma sonunda, Belâgat ilminde incelenen mâzi ve muzâri fiil kipleri arasındaki iltifâtın, fiillerde zaman kaymaları olgusu olarak dil bilgisinin de bir konusu olduğu belirlendi. Kur'an'da iltifât sanatına ortalama 800 yerde başvurulduğu, mâzi ve muzâri fiiller arasındaki iltifâtın, bu miktarın %6,9'unu (55 adet) oluşturduğu görüldü. Bu elli beş iltifâtın da büyük bölümünü mâzi fiil kipinden muzâri fiil kipine iltifâtın oluşturduğu (%63,6), muzâri fiil kipinden mâzi fiil kipine iltifâtın miktarının daha az (%36,4) olduğu anlaşıldı. İncelenen meâllerde mâzi ve muzâri fiil kipleri arasındaki iltifâtın

1432 | Osman Arpaçukuru. Meâller İltifât Sanatını Yansıtıyor mu? ...

%90,9 oranında yansıtılmadığı, 22 meâlden 14'ünde iltifât sanatının tamamen terk edildiği belirlendi. Âyetlerdeki iltifât sanatının meâllerde yansıtılmama sebebinin, bu sanatın Türk dilinde bulunmadığı ve meâllerde aktarımının yanlış ve eksik anlamaya yol açtığına dair benimsenen kanaat olduğu sonucuna ulaşıldı. Araştırmada âyetlerdeki iltifat sanatının meâllere aktarımında çeşitli çeviri strateji ve tekniklerinin denendiği bilimsel çalışmaların sayısının artırılması teklif edildi. Bu itibarla bu araştırma makalesinin, Kur'an'ın sanatlarının meâllerde aktarımı meselesi üzerine daha fazla araştırma yapılmasının yolunu açması ve Kur'an'ın gelecekte yapılacak Türkçeye çevirileri için faydalı olması beklenmektedir.

Anahtar kelimeler: Arap Dili ve Belâgatı, İltifât Sanatı, Kur'an, Kur'an Araştırmaları, Çeviri, Kur'an'ın Türkçe Meâlleri.

Giriş

İltifat, Kur'an-ı Kerim'in yüksek edebî değere sahip, dikkat çekici sanatlarından biridir. İltifâtın özü geçiştir. Bu geçiş, sözü durumun gereğine uygun olarak belli bir şahıs, zaman, fiil kipi, sayı, edat veya cümle türü üzere sürdürürken, beklenmedik ve durumun gereğine aykırı bir şekilde diğer bir şahıs, zaman, fiil kipi, sayı, edat veya cümle türüne geçiş yapma biçiminde meydana gelmektedir.

İltifât, insanın akıl ve ruhu üzerinde etkisi olan retorik bir araçtır. Kur'an'da diğer edebî sanatlarla bir arada kullanılmıştır. İltifat sanatıyla âyetlere lafızlarının gösterdiği ötesinde birtakım ince anlamlar kazandırılmıştır. Kur'an'ın meâllerini okuyanların da Kur'an'ı okuyanlara benzer biçimde bu ince anlamları mümkün olduğunca fark edebilmeleri ve bu sanatın edebî haz ve etkisini hissedebilmeleri beklenmektedir.

Arapça ile Türkçe arasında farklı dil ailelerine mensup olmalarından kaynaklanan önemli yapısal farklılıklar bulunmaktadır. Ayrıca Türkçeye çevrilmek istenen metin, ilahî sonsuz boyuta sahip Kur'an-ı Kerim ve onu çeviriye teşebbüs eden de sınırlı insan aklıdır. Bu durum iltifât sanatının meâllere aktarımında oldukça dikkatli ve özenli olmayı gerektirmektedir. Aksi halde iltifâtın bir dilden diğerine aktarılması, bir sorun teşkil edebilir; çeviri faaliyetinde hatalar meydana gelebilir ve önemli anlam unsurları gözden kaçabilir.

Araştırma özü itibariyle Türk dilinde metin eleştirisi olmakla beraber Türk belâgatında iltifât sanatının teorik zemini, etraflıca ele alınması gereği, bu araştırma makalesinin bunu hedeflememiş olması ve makale hacminin sınırlılıkları sebebiyle bu çalışmada konu edilmemiştir. Türk belâgatında iltifat sanatı konusu, bütün yönleriyle ele alınacağı bağımsız, kapsamlı yeni araştırmalara havale edilmiştir.

İltifât sanatı Arapça, İngilizce, Endonezyaca gibi farklı dünya dillerinde de bilimsel araştırmalarda incelenmiştir. Bu çalışmaların bir kısmı sadece Kur'an'ın metniyle sınırlı olup, iltifât sanatını Kur'an'dan örneklerle incelerken;¹ diğer bir kısmı, Kur'an'da yer alan iltifât sanatının meâllerde aktarımı meselesini konu edinmiştir. Bu araştırmalarda âyetlerdeki iltifât

¹ Örneğin bk. Hasan Tabl, *Üslûbu'l-iltifât fi'l-belâgatı'l-Kur'âniyye* (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1418/1998); İsmâil el-Hâc Abdülkadir Sîbûker, *Suveru'l-iltifât fi'l-Kur'âni'l-Kerîm ve mekâsıduhu'l-belâgiyye ve'l-i'câziyye* (Sudan: Cami'atu Umm Durman el-İslâmiyye, Kulliyetu'l-lugati'l-'Arabiyye, Yüksek Lisans Tezi, 1428/2008); Mehmet Dağ, *Kur'an'da Üslûp Diyalektiği: İltifât -Zamanlar ve Şahıslar Arası Geçiş-* (Ankara: Salkımsöğüt Yayınları, 2008); Müşerref Ulu (Ülger), *Arap Dili ve Belâgatında İltifat Sanatı* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eylül 2008); Sâhib İslâm - Ziyâu'l-Hak, "el-İltifât fi'l-Kur'âni'l-Kerîm: Dirâsetün tahliyye (An Analytical Review of Iltifat in the Holy Qur'an)", *el-İzâh* 29 (Aralık 2014); M. A. S. Abdel Haleem, "Grammatical Shift for Rhetorical Purposes: Iltifat and Related Features in the Qur'an", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 55/3 (1992); Mahinnaz Mirdehghan vd., "Iltifat, Grammatical Person Shift and Cohesion in the Holy Quran", *Global Journal of Human Social Science Volume* 12/2 (Ocak 2012); Najat Ali Muhammed Ahmed Al-Badani vd., "Expansion Strategy in the Translation of Iltifat in Sûrat Al-Baqarah", *Arab World English Journal (AWEJ) Special Issue on Translation -/5* (Mayıs 2016); Mohamad Zaka Al Farisi, "The Translation of Iltifat Verses: An Analysis of Translation Ideology", *CONAPLIN and ICOLLITE - Tenth Conference on Applied Linguistics and the Second English Language Teaching and Technology Conference in collaboration with the First International*

sanatının meâlle aktarılıp aktarılmadığı, aktarımda ne tür çeviri stratejilerinin ve tekniklerinin uygulandığı veya uygulanabileceği vb. konu ve meseleler çeşitli yönlerden ele alınmıştır. Araştırma sonunda bazılarında Kur'an meâllerinde iltifât sanatının aktarılmadığı sonucuna ulaşılmış ve sorunun giderilmesine yönelik çeşitli çeviri stratejileri önerilmiştir.²

Meâllerin Kur'an'daki iltifât sanatını yansıtırma durumunu inceleyen, tespit edebildiğimiz Türkçe tek çalışma Haşim Özdaş'a ait "Kur'an Tercümelelerinde İltifât Sanatının Çeviri Sorunu"³ başlıklı makaledir. Adı geçen makalede, iltifât sanatının farklı türlerinin bulunduğu se-kiz âyetin beş farklı meâldeki çevirileri incelenmiş ve meâllerin iltifât sanatını yansıtırma durumu ortaya konmuştur. Araştırmada, Türk dili ve edebiyatında iltifât sanatının bulunmadığı, âyetlerdeki iltifât sanatının Türkçeye çevrilmesinin, okuyucuya yabancı geldiği ve âyetleri anlamamanın önünde bir engel olduğu, yanlış veya tam anlaşılammaya yol açtığı iddia edilmiştir. Bu çerçevede iltifât sanatını isabetle yansıtan meâller de hatalı kabul edilmiştir. Çözüm olarak da âyetlere meâl verilirken, âyetlerdeki iltifât üslûbunun mümkün mertebe yok sayılarak, görmezden gelinerek tercüme edilmesi önerilmiştir.⁴

Araştırmanın veri kaynaklarının oluşturulmasında farklı yöntemler uygulandı. Önce-likle ayrıntılı literatür tarama yöntemiyle araştırma konusunun bilgi kaynaklarına ulaşıldı. Bunlar doküman analizi yöntemiyle tarandı. Tarama sonunda iltifâtla gelmiş âyetlerin miktarının ortalama 800 adet olduğu belirlendi.⁵ Sayının büyüklüğünden ötürü âyetler gruplu örnekleme yöntemiyle iltifât türlerine göre gruplandırıldı. Bunlar içinden rastgele örnekleme yöntemi kullanılarak miktarı 55 olan mâzi ve muzâri fiiller arasındaki iltifât sanatı türü seçildi. Bu türü oluşturan grubun miktarının çokluğundan dolayı miktarın %10'unun çalışmaya alınması uygun görüldü. Söz konusu elli beş eleman benzer özelliklerine göre mâzi fiilden muzâri fiile iltifât (35 adet) ve muzâri fiilden mâzi fiile iltifât (20 adet) olmak üzere benzer iki alt gruba ayrılarak, her iki gruptan %10 oranında birim seçildi. Böylece ilk gruptan 4 ve ikinci gruptan da 2 adet âyet alınarak âyetler veri kaynağı oluşturuldu. Bu âyetlerin tam metinleri değil araştırmaya esas teşkil eden iltifât sanatının bulunduğu bölümleri çalışmaya alındı.

Araştırmanın diğer veri kaynağını oluşturan meâllerin miktarının da 200'den fazla olması⁶ sebebiyle bunların da sınırlı bir miktarının araştırmaya alınması kararlaştırıldı. Gruplu örnekleme yöntemi kullanılarak öncelikle meâller benzer özelliklerine göre "klasikleşmiş olarak nitelendirilebilecek meâller", "Arap dili veya tefsir alanlarındaki akademisyenlere ait meâller", "Arap dili veya tefsir alanlarından başkasında çalışan akademisyenlere ait meâller",

Conference on Language, Literature, Culture, and Education (2017); Abdurrahman Özdemir, "Kadim bir Söz Sanatı: İltifât ve Kur'an'da İltifât Örnekleri", *İslami İlimler Dergisi* 1/2 (Güz 2006).

² Bunlardan bazıları için bk. Najat Ali Muhammed Ahmed Al-Badani vd., "Reference Switching (İltifât) in Arabic And Its Translation into English: An Intertextual Analysis", *International Journal of Asian Social Science* 4/6 (2014); Najat Ali Muhammed Ahmed Al-Badani vd., "The Implicature of Reference Switching (iltifât) from Second Person to Third Person in the Translation of Sûrat Al-Baqarah", *Arab World English Journal (AWEJ. Special Issue on Translation)* 3 (2014); Zaka Al Farisi, "Speech act of iltifât and its Indonesian translation problems", *Indonesian Journal of Applied Linguistics* 4/2 (January 2015); 4/2 (Ocak 2015); Mamat Zaenuddin, "Uslûb İltifât dalam Alquran", *TAJDI* 25/2 (Haziran 2018).

³ Haşim Özdaş, "Kur'an Tercümelelerinde İltifât Sanatının Çeviri Sorunu", *İlahiyat Tekikleri Dergisi* -/53 (Haziran 2020).

⁴ Bu görüşlerle ilgili kısa bir tartışmaya "Tartışma ve Sonuç-Öneriler" bölümünde yer verilecektir.

⁵ Tabl, Uçar ve Ulusu (Ülger) çalışmalarında Kur'an'da iltifâta geçtiği yerleri sure ve âyet numaralarıyla tablolar halinde sunmuşlardır. Ancak onlar bu yerleri numaralandırıp sıralamadıkları gibi mik-tara ilişkin herhangi bir sayı da belirtmemişlerdir. Tablolardaki iltifât yerlerini saydığımızda iltifâtın Kur'an'da geçtiği yerlerin ortalama sayısının Tabl'da 795, Uçar'da 822 ve Ulusu (Ülger)'da 780 olduğunu gördük. Daha fazla bilgi için bk. Tabl, *Üslûbu'l-iltifât*, 171-228; Hasan Uçar, *Kur'an-ı Kerim'deki Anlamsal Bedî Sanatları* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 280-288; Ulusu (Ülger), *Arap Dili ve Belâgatında İltifât Sanatı*, 74-157.

⁶ Günümüzde meâllerin sayısı 200'ü aşmış durumdadır.

1434 | Osman Arpaçukuru. Meâller İltifât Sanatını Yansıtıyor mu? ...

“kurumsal düzlemde dini temsil etme makamında bulunan Diyanet İşleri Başkanlığı ve iştrakleri tarafından yayımlanan meâller” ve “sosyal tabanı olan meâller” şeklinde beş gruba ayrıldı. Amaçlı örnekleme yöntemi kullanılarak, bunlar arasından, grubunu en iyi temsil ettiğine kanaat edilen meâller seçildi. Böylece ilk gruptan Elmalılı Hamdi Yazır (öl. 1942), Hasan Basri Çantay (öl. 1964) ve Ömer Nasuhi Bilmen’e (öl. 1971) ait meâller seçilip çalışmaya alındı. İkinci gruptan Salih Akdemir, Süleyman Ateş, Hüseyin Elmalı-Ömer Dumlu, Mustafa Öztürk, Murat Sülün, Mehmet Sait Şimşek ve Mehmet Nuri Yılmaz’a ait meâller seçildi. Üçüncü gruptan Hüseyin Atay, Arif Aytekin, Hamdi Döndüren ve Yaşar Nuri Öztürk’e (öl. 2016) ait meâller çalışmaya dâhil edildi. Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) tarafından yayımlanan *Kur’an Yolu Meâli* (çev. Hayrettin Karaman vd.) ve *Kur’an-ı Kerim Meâli* (çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin) ile Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) tarafından yayımlanan *Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli* (çev. Hayrettin Karaman vd.) adlı kitaplar dördüncü grubu oluşturmak üzere çalışmaya alındı. Sosyal tabanı olan meâllerin oluşturduğu son gruptan da Hasan Tahsin Feyizli, Mustafa İslamoğlu, Osman Zeki Soyyiğit, Osman Nuri Toptaş ve Mahmut Ustaosmanoğlu’na ait meâller çalışmanın meâl veri kaynaklarına dahil edildi.

İlk üç grubu oluşturan on üç meâl kitabıyla araştırmanın asıl meâl veri kaynakları meydana getirildi. Bu meâllerden de âyetlerin çalışmaya esas teşkil eden bölümlerinin tercümeleleri esas alındı. Meâl kitaplarının kime ait olduğu meâlin baş tarafında yazarlarının soyadları veya yayımcısının kısaltılmış adıyla gösterildi. Kitapların tam bibliyografik bilgileri dipnotta sadece ilk geçtikleri yerde verildi. Meâller, karşılaştırmalı metin analizi aşamasında önce ifadelerinin yapısal ve anlamsal benzerliklerine göre gruplandırıldı. Ardından her bir grup tek başına ele alınarak, grubu oluşturan çeviriler tek tek incelendi ve değerlendirildi. Araştırmanın dördüncü ve beşinci grubundan seçilen meâller, ikinci dereceden meâl veri kaynakları olarak çalışmaya dahil edildiler. Bu yazarlara ait meâllere araştırmanın sınırlılıkları sebebiyle metin içinde yer verilmeyip, dipnotta sadece iltifâtı yansıttıkları veya yansıtmadıkları belirtilmekle yetinildi. Neticede beş farklı kategoriden toplam 22 meâlle araştırmanın meâl veri kaynakları oluşturuldu. Araştırmanın kaynaklarından elde edilen veriler/bilgiler SPSS programında işlendi ve analiz edildi. Bu işlemler sonunda meâllerin âyetlerdeki mâzi ve muzârî fiiller arasında iltifât örneği içinde iltifât sanatını yansıtmalarını gösteren bulgulara ulaşıldı. Bu bulgular sayısal ve yüzdeler halinde tablolarda gösterildi. Her bir âyetin meâllerinin inceleme ve değerlendirme işlemlerinin sonunda tarafımızdan bir meâl teklif edildi.

Verilerin analizi ve bulguların yorumlanmasında tümevarım yaklaşımı benimsendi, karşılaştırmalı metin analizi tekniği uygulandı. Bu aşamada klasik ve modern döneme ait birçok tefsir, Kur’an ilimleri, belâgat, dil ve edebiyat kaynaklarından faydalanıldı. Zemahşerî’nin (öl. 538/1144) *el-Keşşâf*, Fahrüddin er-Râzî’nin (öl. 606/1210) *Mefâtihu’l-gayb*, Ebû Hayyân’ın (öl. 745/1344) *el-Bahrü’l-muhît*, Âlûsî’nin (öl. 1270/1854) *Rûhu’l-me’ânî* ve İbn Âşûr’un (öl. 1973) *et-Tahrîr ve’t-tenvîr* adlı eserleri araştırmada başvurulan tefsir kaynaklarından bazılarıdır. Yine Sekkâkî’nin (öl. 626/1229) *Miftâhu’l-’ulûm*, İbnü’l-Esir’in (öl. 637/1239) *el-Meselû’s-sâ’ir*, Hatîb el-Kazvîni’nin (öl. 739/1338) *el-İzâh*, Teftâzânî’nin (öl. 792/1390) *el-Mutavvel*, Tabl’ın *Üslûbu’l-iltifât fi’l-belâgatı’l-Kur’âniyye* ve Mehmet Dağ’ın *Kur’an’da Üslûp Diyalektiği: İltifât* adlı kitapları; Hasan Uçar’ın *Kur’an-ı Kerim’deki Anlamsal Bedî’ Sanatları* isimli doktora ve Müşerref Ulusu (Ülger)’nun *Arap Dili ve Belâgatında İltifât Sanatı* adlı yüksek lisans tezleri ile Abdurrahman Özdemir’in “Kadim bir Söz Sanatı: İltifât ve Kur’an’da İltifât Örnekleri” isimli makalesi istifade edilen belâgat kaynaklarından bazılarıdır. Süleyman Hüsnü Paşa’nın (öl. 1892) *İlm-i Sarf-ı Türkî*, Ahmet Cevdet Paşa’nın (öl. 1895) *Tertîb-i Cedîd Kavâid-i Osmâniyye*, Şemseddin Samî’nin (öl. 1904) *Nev-Usul Sarf-ı Türkî*, Manastırlı Mehmet Rifat’ın (öl. 1907) *Mükemmel Osmanlı Sarfı*, Banguoğlu’nun (öl. 1989) *Türkçenin Grameri*, Korkmaz’ın *Türkiye Türkçesi Grameri* ve Yaman’ın *Türkiye Türkçesinde Zaman Kaymaları* adlı dil bilgisi kitapları da çalışmada başvurulan temel kaynaklardan birkaçıdır.

1. Arap Belâgatında İltifât Sanatı

Sözlükte, bir şeyi olağan, doğru yönünden başka bir tarafa çevirmek anlamına gelen iltifât,⁷ belâgat ilminde de bir sanatın adıdır.⁸ Bir anlatım sanatı olarak iltifâtın birçok tanımı yapılmıştır.⁹ Bununla beraber, geçmiş tanımları da kapsadığı ve efradını cami ağıyarını mâni niteliğe sahip olduğu düşüncesiyle teklif ettiğimiz tanım şöyledir: *İltifât*, sözü durumun gereğince belli bir şahıs, sayı, fiil ve zaman kipi veya edatla yahut isim ya da fiil cümlesi olarak sürdürürken, durumun gereğinin dışına çıkarak, bunların kendi arasında birinden diğerine geçiş yapma anlamında bir belâgat terimidir.

İltifât sanatının meydana gelmesi için bazı şartlar bulunmakta olup, bunlardan öne çıkan beşi başlıkları şunlardır:¹⁰

a) Üzerinde konuşulan konu, fikir veya mesele aynı olmalı, değişmemelidir.¹¹ İltifâta değişen, hitabın tarafı, sayı, fiilin kipi ve zamanı gibi hususlardır. Bunların birinden diğerine geçiş yapıldığında fikir ve muhteva değişmişse, bu üslûp farklılıkları iltifât olarak kabul edilmez.

b) Üslûp farklılığı, durumun gereğine aykırı olarak gerçekleşmelidir.¹² Şayet farklılık durumun gereği olarak meydana gelmişse, bu dil ve üslûp değişimleri iltifât olarak nitelendirilmez.

c) İltifât halin gereğine uygun bir üslûp değildir.¹³ Bu nedenle, sözü, durumun gereğinin dışında bir üslûpla söylemeyi gerektiren önemli bir mana ve maksat bulunmadıkça iltifâta başvurulmamalıdır.¹⁴

⁷ Ebû'l-Huseyn Ahmed el-Kazvîni İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-luga*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Dimâşk: İttihâdu'l-Kuttâbi'l-Arab, 1423/2002), 5/208; Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1414/1993), 2/84-85.

⁸ İltifât sanatı hakkında bk. Ebû Ya'kûb Yûsuf es- Sekkâkî, *Miftâhu'l-ülûm* (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1407/1987), 296; Nasrullah b. Muhammed Ziyâüddîn İbnü'l-Esîr, *el-Meseli's-sâ'ir fi edebi'l-kâtib ve's-sâ'ir*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye li't-tibâ'ati ve'n-neşr, 1420), 2/139; Hatîb el-Kazvîni, Muhammed b. Abdurrahmân, *el-İzâh fi 'ulûmi'l-belâga: el-Me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*, nşr. İbrahîm Şemsüddîn (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 2010), 67; Şerefüddîn Hüseyin b. Abdillâh et- Tîbî, *et-Tibyân fi'l-beyân* (Abdussâtir Hüseyin Mebrûk Zemmûd, Ezher Üniversitesi, Doktora Tezi, 1397/1977), 158; el-Müeyyed-Billâh Yahyâ b. Hamza, *et-Tirâzü'l-mütezzamin li-esrâri'l-belâga*, thk. Abdulhamîd Hindâvî (Beyrut: Mektebetü'l-'asriyye, 1423/2002), 2/105; Bahâüddîn Ahmed b. Alî es- Sübkî, *Arûsü'l-efrâh, fi şerhi Telhîsi'l-Miftâh*, thk. Halil İbrahim Halil (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 2017), 1/296; Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd el- Bâbertî, *Şerhu't-Telhîs*, nşr. Muhammed Mustafa Ramazan (Trablus: el-Münşe'etü'l-âmme, 1983), 257; Sa'düddîn Mes'ûd b. Ömer et- Teftâzânî, *el-Mutavvel: Şerhu Telhîsi Miftâhi'l-ülûm* (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 2013), 287; Ahmed b. Muhammed İbn Ya'kûb el-Mağribî, *Mevâhibü'l-fettâh fi şerhi Telhîsi'l-Miftâh*, nşr. Halil İbrahim Halil (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 2002), 1/288.

⁹ İltifâtın farklı tanım incelemeleri için bk. Tabl, *Üslûbu'l-iltifât*, 12-22; Dağ, *Kur'an'da Üslûp Diyalektiği: İltifât*, 25-90; Özdemir, "Kadim bir Söz Sanatı: İltifât ve Kur'an'da İltifât Örnekleri", 152-156; Ahmet Yüksel, "Seyri Üzerine Bir İnceleme", "Arap Dilinde İltifât Sanatının Tarihi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28/28 (Şubat 2010), 65-81. Türk belâgatında iltifâtın tanımları için bk. Muhittin Eliaçık, "İltifât Sanatı Üzerine Bir İnceleme", *ASOS Journal (the Journal of Academic Social Sciences)* 85/85 (Aralık 2018), 3-5.

¹⁰ İltifâtın şartlarına dair bir inceleme için bk. Dağ, *Kur'an'da Üslûp Diyalektiği: İltifât*, 117-122.

¹¹ İbn Ya'kûb el-Mağribî, *Mevâhibü'l-fettâh*, 1/288; Mehmet Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri -I: Belâgat* (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1989), 248.

¹² Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 287.

¹³ Bâbertî, *Şerhu't-Telhîs*, 257; İbn Ya'kûb el-Mağribî, *Mevâhibü'l-fettâh*, 1/287.

¹⁴ Ziyâüddîn İbnü'l-Esîr, *el-Meseli's-sâ'ir*, 2/4; Tîbî, *et-Tibyân fi'l-beyân*, 158; Abdurrahmân b. Ebî Bekr es- Süyûtî, *Mu'cem mekâli'di'l-ülûm fi'l-hudûd ve'r-rusûm*, thk. M. İbrahim İbâde (Kahire: Mektebetü'l-Âdâb, 1424/2004), 95.

İltifât, meydana geldiği ögelere göre çeşitli türlere ayrılır. İltifâtın belli başlıları türleri şunlardır:¹⁵

1.1. Şahıs Kipleri Arasında Birinden Diğere İltifât

Bu, durumun gereğine aykırı şekilde hitabın birinci, ikinci ve üçüncü tarafları arasında birinden diğere geçiş yapmaktır. Şu âyetteki iltifât bunun bir örneğidir: *فَقَضَاهُنَّ سِنْعَ سَمَاوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ وَأَوْحَى فِي كُلِّ سَمَاءٍ أَمْرَهَا وَزَيْنًا السَّمَاءِ الدُّنْيَا* "Böylece onları iki günde yedi gök olarak var etti, her göğe görevini vahyetti ve dünya semasını kandillerle donattık."¹⁶ Sözü başında ... *فَقَضَاهُنَّ* "var etti... vahyetti" lafızlarıyla Allah hitapta üçüncü taraf olarak yer almıştır. Sözü devamında ise, konu değişmemekle beraber beklenmedik bir şekilde anlatımda durumun gereğinin dışına çıkılarak, hitap tarafları arasında geçiş yapılmış ve *زَيْنًا* "donattık" lafızıyla Allah Teâlâ hitabın birinci kişisi (konuşanı) olmuştur.¹⁷

1.2. Mâzi ve Muzâri Fiil Kipleri Arasında Birinden Diğere İltifât

Bu, durumun gereğine aykırı şekilde mâzi ve muzâri fiiller arasında birinden diğere geçiş yapmaktır. *فَرِيضًا كَذَّبُوا وَفَرِيضًا يَقْتُلُونَ* "Bir kısmını yalanladılar, bir kısmını öldürüyorlar"¹⁸ âyetindeki iltifât böyledir.¹⁹ Âyette Yahudilerin geçmişte işledikleri iki fiilden ilki *كَذَّبُوا* "yalanladılar" şeklinde mâzi kipte gelirken, ikinci fiil durumun gereğine aykırı olarak *يَقْتُلُونَ* "öldürüyorlar" lafızıyla muzâri kipte gelmiştir.

1.3. Haber ve İnşâ Kipleri Arasında Birinden Diğere İltifât

Bu, durumun gereğine aykırı olarak haber (bildirme) ve inşâ (dilek) kipleri arasında birinden diğere geçiş yapmaktır. Şu âyetteki iltifât bu şekildedir: *أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ* "Rabbim adaleti emretti ve her secde ettiğinizde yüzlerinizi O'na çevirin."²⁰ Âyette söz, *أَمَرَ* "emretti" lafızıyla haber kipinde başlamıştır. Başka bir konuya geçilmediğinden sözün, durumun gereğince *وَبِإِقَامَةِ* "ve çevirmenizi" lafızıyla devam etmesi beklenir. Fakat durumun gereğinin dışına çıkılıp, *وَأَقِيمُوا* "ve çevirin" denilerek haber kipinden inşâ kipine geçiş yapılmıştır.²¹

1.4. Tekil, İkil ve Çoğul Sayıların Birinden Diğere İltifât

Bu, durumun gereğine aykırı bir şekilde tekil, ikil ve çoğul sayılar arasında birinden diğere geçiş yapmaktır. *...وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَنْ يُرْضُوهُ* "...onu razı etmelerine Allah ve Resulü daha lâayktır"²² âyetindeki iltifât bu şekildedir. Âyette razı edilmeye layık olma bakımından önce *وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ* "Allah ve Resulü" şeklinde sayı ikil getirilmiş, devamında ise beklenmedik bir şekilde aynı kişilerden *يُرْضُوهُ* "onu razı etmeleri" şeklinde tekil olarak söz edilmiştir.

¹⁵ Daha fazla bilgi için bk. Tabl, *Üslûbu'l-iltifât*, 54–168; Dağ, *Kur'an'da Üslûp Diyalektikliği: İltifât*, 204–277; Uçar, *Kur'an-ı Kerim'deki Anlamsal Bedî' Sanatları*, 72–91; Ulusu (Ülger), *Arap Dili ve Belâgatında İltifât Sanatı*, 69–157.

¹⁶ Fussilet 41/12.

¹⁷ Ziyâüddîn İbnü'l-Esîr, *el-Meselû's-sâ'ir*, 2/139; Abdurrahmân b. Ebî Bekr es- Süyûtî, *Mu'terekü'l-akrân fi i'câzi'l-Kur'an*, nşr. Ahmed Şemsüddin (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1408/1988), 1/288.

¹⁸ el-Mâide 5/70.

¹⁹ Nasrullah b. Muhammed Ziyâüddîn İbnü'l-Esîr, *el-Câmi'u'l-kebir fi sinâ'ateyi'l-manzûm mine'l-kelem ve'l-menşûr*, thk. Mustafa Cevâd (Bağdat: Matba'atu'l-Mecma'i'l-İlmî, 1375/1956), 102.

²⁰ el-A'râf 7/29.

²¹ Ziyâüddîn İbnü'l-Esîr, *el-Meselû's-sâ'ir*, 2/145; Abdurrahmân b. Ebî Bekr es- Süyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'an*, thk. M. Ebû'l-Fazl İbrâhîm (Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-âmmeh li'l-küttâb, 1394/1974), 3/295.

²² et-Tevbe 9/62.

1.5. Eş veya Yakın Anlamlı kelimelerin Birinden Diğere İltifât

Bu, eş veya yakın anlamlı iki kelimedenden biri kullanıldıktan sonra ardından diğere kullanılmasıdır. *“Andolsun, biz Nûh'u kendi kavmine peygamber olarak gönderdik. O da elli yıl hariç bin sene onların arasında kaldı”*²³ âyetinde *“sene”* kelimesinden eş anlamlısı olan *“yıl”* kelimesine geçiş yapılmıştır.

1.6. Gramer Yapıları Arasında Birinden Diğere İltifât

Bu, nahiv ve sarf ilimlerinin alanına giren konu ve meselelerde durumun gereğine aykırı şekilde birinden diğere geçiş yapmaktır. *“وَأَنَا لَا نَذْرِي أَشْرُ أُرِيدُ بِمَنْ فِي الْأَرْضِ أَمْ أَرَادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ وَأَنَا لَآتِي الْبُرْجَانَ”* *“Hakikaten biz bilmiyoruz, yeryüzündekilere kötülük mü dilendi, yoksa Rableri onlara bir hayır mı diledi?”*²⁴ âyetindeki iltifât bu şekildedir. Âyette aynı fiilin *“diledi”* şeklinde meçhul kipi kullanıldıktan sonra *“diledi”* şeklinde malum kipine geçiş yapılmıştır.

1.7. Aynı Fiil veya İsim Sıygaları Arasında Birinden Diğere İltifât

Bu, durumun gereğine aykırı şekilde, bir fiilin veya ismin iki sıygası yahut fiil ve isim arasında birinden diğere geçiş yapmaktır. Şu âyetteki iltifât bunun bir örneğidir: *“فَلَمَّا نَبَّأَهَا بِهِ قَالَتْ مَنْ أَنْبَأَكَ هَذَا قَالَ نَبَّأَنِيَ الْعَلِيمُ الْخَبِيرُ”* *“Peygamber bunu ona haber verince o, “Bunu sana kim bildirdi?” dedi. Peygamber, “Bunu bana, hakkıyla bilen ve hakkıyla haberdar olan Allah haber verdi” dedi.”* Âyette aynı fiil kökünün önce tef'il babı (نَبَّأَ), ardından if'âl babı (نَبَّأَتْ) ve sonrasında tekrar tef'il babı (نَبَّأَتْ) getirilmiştir.

1.8. İsim ve Fiil Cümleleri Arasında Birinden Diğere İltifât

Bu, durumun gereğine aykırı olarak, isim cümlesinden fiil cümlesine veya fiil cümlesinden isim cümlesine geçiş yapmaktır. *“وَإِخْتَنُوا يَوْمَ مَا لَا يَجْزِي وَالِدٌ عَنْ وَلَدِهِ وَلَا مَوْلُودٌ هُوَ جَارٌ عَنْ وَالِدِهِ”* *“Hiçbir babanın çocuğuna hiçbir yarar sağlayamayacağı, hiçbir çocuğun da babasına hiçbir yarar sağlayamayacağı günden korkun!”*²⁵ âyetindeki iltifât böyledir. Âyette aynı meselede ilk cümle *“وَإِخْتَنُوا يَوْمَ مَا لَا يَجْزِي وَالِدٌ عَنْ وَلَدِهِ”* şeklinde fiil cümlesi olarak geldikten sonra *“وَإِخْتَنُوا يَوْمَ مَا لَا يَجْزِي وَالِدٌ عَنْ وَلَدِهِ”* şeklinde isim cümlesine geçiş yapılmıştır.

2. Mâzi ve Muzâri Fiil Kipleri Arasındaki İltifâtı Yansıtma Bakımından Meâllerin Değerlendirilmesi

Girişte de belirtildiği üzere iltifât sanatına Kur'an'da ortalama 800 yerde²⁶ başvurulmuştur. Bunlardan 55'ini (%6,9) mâzi ve muzâri fiil kipleri arasında birinden diğere iltifât oluşturmaktadır. Bunların da ortalama 35'i (%63,6)²⁷ mâziden muzâriye iltifât, 20'si (%36,4)²⁸ muzâriden mâziye iltifât biçiminde gerçekleşmiştir. Aşağıda mâzi fiilden muzâri fiile iltifâtın bulunduğu 4 âyet ve muzâri fiilden mâzi fiile iltifâtın bulunduğu 2 âyet olmak üzere 6 âyetin 22 meâldeki karşılıkları iltifât sanatını yansıtma açısından değerlendirilmektedir.

²³ el-Ankebût 29/14.

²⁴ el-Cin 72/10.

²⁵ Lokmân 31/33.

²⁶ bk. Tabl, *Üslûbu'l-iltifât*, 171–228; Uçar, *Kur'an-ı Kerim'deki Anlamsal Bedi' Sanatları*, 280–288; Ulu (Ülger), *Arap Dili ve Belâgatında İltifât Sanatı*, 74–157.

²⁷ Uçar mâzi fiilden muzâri fiile iltifâtın geçtiği yerler arasında Yâsîn 36/21, 34. âyetlerini de dahil ederek böylece bu iltifâtın geçtiği yerlerin sayısını 37'ye çıkarmıştır (bk. Uçar, *Kur'an-ı Kerim'deki Anlamsal Bedi' Sanatları*, 287). Ne var ki, bu ondan bir sehiv olsa gerektir; zira gösterdiği Kur'an âyetlerinde söz konusu iltifât bulunmamaktadır.

²⁸ Tabl muzâri fiilden mâzi fiile iltifâtın geçtiği yerler arasında el-Hadîd 57/14. âyetini de dahil ederek bu sayıyı 21'e çıkarmıştır. bk. Tabl, *Üslûbu'l-iltifât*, 171–178.

2.1. Örnek 1: el-Bakara 2/87

فَقَرِيفًا كَذَّبْتُمْ وَقَرِيفًا تَقْتُلُونَ

Âyette Yahudilerin geçmişte peygamberlere karşı takındıkları tutumlardan ikisi bildirilmektedir. Bunlar geçmişte olup bitmiş, tamamlanmış işler olduğundan bu durumun gereği olarak ilk fiil, كَذَّبْتُمْ “yalanladınız” lafzıyla mâzi fiil kipinde gelmiştir. Konu değişmediği halde durumun gereğine aykırı olarak ikinci fiil, تَقْتُلُونَ “öldürüyorsunuz” lafzıyla muzâri fiil kipinde getirilmiştir.

Fiilin mâzi kipte gelmesi gerekirken muzâri kipte getirilmesi, sözde birtakım ince ve derin anlamların hedeflendiğini göstermektedir. Mâzi fiil kipi, geri dönüşü mümkün olmayacak biçimde eylemin olup bittiğini, tamamlandığını ve bu hususta hiçbir şüphe ve tereddüdün bulunmadığını bildirir.²⁹ Muzâri fiil kipi ise, eylemin her zaman yapıldığını, yapılmakta olduğunu ya da yapılacağını belirtir.³⁰ Eyleme süreklilik anlamı ve hareket katarak, âdeta eylemin meydana gelişini hareketli bir film sahnesine dönüştürür ve izlettirir.³¹ Böylece muhatabın, olan veya yapılan işin zarafet veya fecaatini hissetmesi hedeflenir.

Âyette yalanlama eyleminin mâzi fiil kipinde getirilmesiyle, Yahudilerin peygamberleri yalanladıklarında hiçbir şekilde kuşkuya, tereddüde mahal bulunmadığına ve fiilin, geri dönüşü mümkün olmayacak biçimde işlenip tamamlandığına işaret edilmektedir. Öldürme eyleminin muzâri fiil kipinde getirilmesiyle ise, Yahudilerin peygamber öldürme teşebbüslerinden Medine döneminde dahi vaz geçmediklerine ve bir peygamberi öldürmenin, yürekler acısı korkunç bir durum olduğuna ihtarda bulunulmaktadır.³²

Meâller âyetteki mâzi fiil kipinden muzâri fiil kipine iltifâtı yansıtma yönüyle aşağıda incelenmektedir:

DİB: “...bir kısmını yalanlayıp bir kısmını da öldürmediniz mi?”³³

Kur’an Yolu: “...kimini yalanladınız, kimini de öldürdünüz.”³⁴

Öztürk(M): “...kimi peygamberleri yalancılıkla suçladınız, kimi peygamberleri de...öldürdünüz.”³⁵

Sülün: “Kimini yalanladınız, kimini öldürdünüz!”³⁶

TDV: “...kimini yalanladığınız kimini de öldürdüğünüz...”³⁷

²⁹ Ebû'l-Kâsım Abdurrahmân b. İshâk en-Nihâvendî ez- Zeccâci, *el-İzâh fî 'ileli'n-nahv*, thk. Mâzin el-Mubârek (Beyrut: Dâru'n-Nefâ'is, 1986/1406), 87; Mahmûd b. Ömer ez- Zemaşşerî, *el-Mufaşşal fî şinâ'ati'l-irâb*, thk. Alî bû-Mulâhham (Beyrut: Mektebetu'l-Hilâl, 1993), 319; Ebû'l-Bekâ Muvaffakuddîn İbn Yaîs, *Şerhu'l-Mufaşşal li'z-Zemaşşerî*, thk. İmîl Bedî' Ya'kûb (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422/2001), 4/207; İbnu'l-Hâcib el-Kurdî el-Mâlikî İbnu'l-Hâcib, *el-Kâfiye fî 'ilmi'n-Nahv*, nşr. Şâlih 'Abdul'azîm eş-Şâ'ir (Kahire: y.y., 2010), 44.

³⁰ Zeccâci, *el-İzâh fî 'ileli'n-nahv*, 87.

³¹ Ziyâuddîn İbnü'l-Esîr, *el-Meselû's-sâ'ir*, 2/14.

³² Ebû'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed er- Râğıb el-İsfehânî, *et-Tefsîr* (Mekke: Câmî'atu Ummi'l-Kurâ, 1424/2003), 1/256; Mahmûd b. Ömer ez- Zemaşşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1407/1987), 1/162; Muhammed b. Ömer Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb: et-Tefsîrû'l-kebîr* (Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, 1420/1999), 3/597; Ebû Yûsuf el-Munteceb b. Ebû'l-'İzz el- Munteceb el-Hemezânî, *el-Kitâbu'l-Ferîd fî 'irâbi'l-Kur'âni'l-Mecîd*, thk. Muhammed Nizâmuddîn el-Fetîh (Medine: Dâru'z-Zemân, 1427/2006), 1/322; Muhammed b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît fî't- tefsîr*; thk. Sıdkî M. Cemîl (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1420), 1/483; Şehâbüddîn Mahmûd b. Abdullâh el-Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-'azîm ve's-seb'î'l-mesânî*, thk. Ali Abdülbârî Atıyye (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415), 1/318.

³³ *Kur'an-ı Kerim Meâli* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009).

³⁴ *Kur'an Yolu Meâli* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018).

³⁵ *Kur'an-ı Kerim Meali -Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri-* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014).

³⁶ *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2012).

³⁷ *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009).

Âyetteki كَذَّبْتُمْ mâzi fiili, *Kur'an Yolu* meâlinde ve Sülün'e ait meâlde "yalanladınız"; Öztürk(M)'e ait meâlde "yalancılıkla suçladınız" ifadeleriyle geçmiş zaman fiil kipinde karşılanmıştır. DİB'ye ait meâlde "yalanlayıp" biçiminde, "-(y)lp" ekli zarf-fiil olarak gelmiştir. Zarf-fiil, kendisinden sonraki fiile bağlı olup, ondaki şahıs ve zaman kavramını yüklediğinden³⁸ "yalanlayıp" ifadesi "yalanlamadınız ve... öldürmediniz" yerindedir; geçmiş zaman bildirmektedir. كَذَّبْتُمْ mâzi fiili, TDV'ye ait meâlde ise, "yalanladığınız" biçiminde "-Dlk" sıfat-fiil ekiyle geçmiş zaman bildiren sıfat-fiil olarak karşılanmıştır.³⁹ تَقْتُلُونَ muzâri fiili de *Kur'an Yolu* meâlinde ve Öztürk(M) ve Sülün'e ait meâllerde "öldürdünüz" ve DİB'ye ait meâlde "öldürmediniz" ifadeleriyle geçmiş zaman fiil kipinde gelmiştir. TDV'ye ait meâlde ise, "öldürdüğünüz" lafzıyla geçmiş zaman bildiren sıfat-fiil olarak karşılanmıştır. Netice olarak, âyetteki mâzi ve muzâri fiillerin, bu meâllerin tamamında sadece geçmiş zaman bildiren kip ve yapılarda karşılandığı görülmektedir. Meâller, sadece bir tek zaman gösterdiklerinden âyetteki mâzi fiilden muzâri fiile iltifâtı yansıtmamaktadırlar.

Ateş: "Kimini yalanladınız, kimini de öldürüyordunuz?"⁴⁰

Meâlde كَذَّبْتُمْ mâzi fiili "yalanladınız" şeklinde geçmiş zaman kipi; تَقْتُلُونَ muzâri fiili de "öldürüyordunuz" lafzıyla şimdiki zaman kipinin hikâyesi olarak karşılanmıştır. Hikâye kipi, geçmiş zamanı göstermektedir.⁴¹ Âyetteki mâzi ve muzâri fiiller Türkçede sadece geçmiş zaman bildiren kiplerle karşılandığından meâl âyetteki mâzi fiilden muzâri fiile iltifâtı yansıtmamaktadır.

Bilmen: "...bir kısmını tekzip etmiş olacak, bir kısmını da öldürecek misiniz?"⁴²

Çantay: "...kiminiz yalanlayacak, kiminiz de öldüreceksiniz..."⁴³

Elmalı-Dumlu: "...onlardan bir kısmını yalanlayıp bir kısmını da öldürecek misiniz?"⁴⁴

Âyetteki كَذَّبْتُمْ mâzi fiili, Bilmen'e ait meâlde "tekzip etmiş olacak" şeklinde "-miş ol-" birleşik fiili olarak karşılanmıştır.⁴⁵ Çantay'a ait meâlde "yalanlayacak" ifadesiyle gelecek zaman kipinde ve Elmalı-Dumlu'ya ait meâlde de "yalanlayıp" lafzıyla zarf-fiil olarak gelmiştir. Meâllerin üçü de gelecek zaman bildirmektedir. تَقْتُلُونَ muzâri fiili ise, meâllerin hepsinde "öldürecek" lafzıyla, gelecek zaman fiil kipinde gelmiştir. Bu meâller, sadece gelecek zaman bildirdiklerinden âyetteki mâzi fiilden muzâri fiile iltifâtı yansıtmamaktadırlar.

³⁸ "-(y)lp" zarf-fiil ekiyle türetilen zarf-fiil hakkında bk. Ahmet Cevdet Paşa, *Tertîb-i Cedîd Kavâid-i Osmâniyye*, nşr. Esra Karabacak (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2007), 79; Şemseddin Sami, *Nev-Usul Sarf-ı Türkî*, nşr. Furkan Hamit (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009), 71; Halit Ziya Bey, *Kavâid-i Lisân-ı Türkî*, (*Türkçenin Dil Bilgisi*), nşr. Kaya Türkay (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2018), 53; Süleyman Hüsnü Paşa, *İlm-i Sarf-ı Türkî* (*Türkçe Yapı Bilgisi*), nşr. Recep Toparlı - Dilek Yücel (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2018), 33; Manastırlı Mehmet Rıfat, *Mükemmel Osmanlı Sarfî*, nşr. Ferhat Tamkoç (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013), 53; Mehmet Kaya Bilgegil, *Türkçe Dilbilgisi* (Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi, 2009), 274; Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009), 999-1000, 1043, 1101.

³⁹ "-Dlk" ekiyle türetilen sıfat-fiil hakkında bk. Süleyman Hüsnü Paşa, *İlm-i Sarf-ı Türkî*, 33; Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri*, 915; Ahmet Cevdet Paşa, *Tertîb-i Cedîd Kavâid-i Osmâniyye*, 88; Heyet, *Mufassal Yeni Sarf-ı Osmânî: İkinci Seneye Mahsus*, nşr. Recep Toparlı (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2003), 83; Ahmet Cevdet Paşa, *Medhal-i Kavâ'id*, nşr. Nevzat Özkan (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000), 56.

⁴⁰ *Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meâli* (Ankara: Hayat Yayınları, 2017).

⁴¹ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri*, 733, 739; Şemseddin Sami, *Nev-Usul Sarf-ı Türkî*, 71; Heyet, *Mufassal Yeni Sarf-ı Osmânî*, 77; Fuat Bozkurt, *Türkiye Türkçesi (Dilbilgisi-Anlatım)* (Konya: Eğitim Yayınevi, 2017), 82-83; Muhittin Bilgin, *Anlamdan Anlatıma Türkçemiz* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2013), 391.

⁴² Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'anı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985).

⁴³ *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, nşr. Mürşid Çantay (İstanbul: Elif Ofset, 1990).

⁴⁴ *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Anlamı* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014).

⁴⁵ "-miş ol-" birleşik fiilinin görev ve işlevi hakkında bk. Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri*, 803; Bilgin, *Türkçemiz*, 398; Tufan Demir, *Türkçe Dilbilgisi* (Ankara: Kurmay Kitap, 2013), 352.

1440 | Osman Arpaçukuru. Meâller İltifât Sanatını Yansıtıyor mu? ...

Elmalılı: "...kimine yalan der kimini öldürür müsünüz?"⁴⁶

Meâlde âyetteki كَذَّبْتُمْ mâzi fiili "der" ve تَقْتُلُونَ muzâri fiili de "öldürür" lafızlarıyla, geniş zaman fiil kipinde gelmiştir. Meâlde sadece bir fiil kip ve zamanı bulunduğundan âyetteki mâzi fiilden muzâri fiile iltifâtı yansıtılmamaktadır.

Akdemir: "...kimilerini yalanlamıştınız, kimilerini de öldürmüştünüz."

Meâlde âyetteki كَذَّبْتُمْ mâzi fiili "yalanlamıştınız" ve تَقْتُلُونَ muzâri fiili de "öldürmüştünüz" lafızlarıyla, öğrenilen geçmiş zaman fiil kipinin hikayesi olarak karşılanmıştır. Meâl sadece geçmiş zaman bildirdiğinden âyetteki mâzi fiilden muzâri fiile iltifâtı yansıtılmamaktadır.

Yılmaz: "Kimini yalanlıyor, kimini de öldürüyordunuz."⁴⁷

Âyetteki كَذَّبْتُمْ mâzi fiili, meâlde "yalanlıyor" lafızıyla ve تَقْتُلُونَ muzâri fiili de "öldürüyordunuz" lafızıyla şimdiki zamanın fiil kipinin hikayesi olarak karşılanmıştır. Cümledeki "de" bağlacı, öncesindeki fiili zaman ve şahıs bakımından sonrasındaki fiile bağladığından "yalanlıyor" ifadesinin "yalanlıyordunuz ve..." yerinde ve anlamında olduğunu göstermektedir. Meâl sadece geçmiş zaman bildirdiğinden âyetteki mâzi fiilden muzâri fiile iltifâtı yansıtılmamaktadır.⁴⁸

Şimşek: "... kimini yalanladınız, kimini de öldürüyorsunuz?"⁴⁹

Meâlde âyetteki كَذَّبْتُمْ mâzi fiili "yalanladınız" lafızıyla, görülen geçmiş zaman ve تَقْتُلُونَ muzâri fiili de "öldürüyorsunuz" lafızıyla, şimdiki zaman fiil kiplerinde karşılanmıştır. Bu meâl, âyetteki mâzi ve muzâri fiil kiplerini Türk dilinde denk veya yakın fiil kipleriyle karşıladığından âyetteki mâzi fiilden muzâri fiile iltifâtı yansıtılmaktadır.⁵⁰

Bu isabetli meâlle beraber âyetteki mâzi fiilden muzâri fiile iltifât şu şekilde de gösterilebilir:

"...bir kısmını yalanladınız, bir kısmını öldürüyorsunuz..."

2.2. Örnek 2: Hûd 11/98.

يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَأَوْرَدَهُمُ النَّارَ

Âyet, Firavunun Kıyamet gününde kavminin önüne düşmesi ve onları cehenneme götürmesi hakkındadır. Âyette haber verilen işler, Kıyamet gününde yapılacağından durumun gereği olarak bunların gelecek zaman bildiren muzâri fiil kipinde hikâye edilmesi gerekir. Ancak âyette, "kavmin önüne düşme" fiilinin يَقْدُمُ lafızıyla muzâri fiil kipinde; "ateşe götürme" fiilinin ise, فَأَوْرَدَ lafızıyla mâzi fiil kipinde geldiği görülmektedir.

İltifât sanatına başvurularak, muzâri fiilden sonra mâzi fiilin getirilmesi, âyete, ancak iyice düşünüldüğü zaman fark edilebilen bazı ince ve derin anlamlar katmıştır. Muzâri fiil yerinde mâzi fiil kullanılması, Kıyamet gününde Firavunun, kavmini ateşe götürmesinin bitmiş, tamamlanmış, değiştirilmesi mümkün olmayan, kesin bir iş olduğuna işaret etmektedir.⁵¹ Henüz gerçekleşmemiş, ileride gerçekleşecek bir işin mâzi fiil kipiyle hikâye edilmesinde akıbet

⁴⁶ Kur'an-ı Kerim 3.0 (Yazılım, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, t.y.).

⁴⁷ Kur'an-ı Kerim ve Meâli (Ankara: Kürsü Yayıncılık, 1998).

⁴⁸ Âyetteki iltifât sanatı şu meâllerde de Türkçeye yansıtılmamıştır: *Evensel Çağrı Kur'an-ı Kerim* (İstanbul: Çelik Yayınevi, 2005); *Yüce Kur'an'ın İnsanlığa Mesajı (Kur'an-ı Kerim Meali)* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2012); *Feyzül-Kur'an* (İstanbul: Server İletişim, 2015); *Kur'an -Türkçe Çeviri-* (Ankara: Atay Yayınları, 2015); *Kur'an-ı Kerim Türkçe Meali* (İstanbul: Cantaş Yayınları, 2016); *Açıklamalı Yeni Meal: Kur'an-ı Kerim'i Konu Bütünlüğü İçinde Anlama Gayreti* (İstanbul: Mirac Yayınları, 2019).

⁴⁹ M. Sait Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2012).

⁵⁰ Âyetteki iltifât sanatı şu meâllerde de Türkçeye yansıtılmamıştır: *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali* (İstanbul: Yeni Boyut, 2013); *Hayat Kitabı Kur'an* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2014); *Kur'an-ı Mecid ve Tefsirli Meâlî Âlîsi* (Erişim 05 Mayıs 2020).

⁵¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/246; İbn Atıyye el-Endelüsî, Abdülhak b. Gâlib, *el-Muharrerü'l-vecîz, fi tefsiri'l-kitâbi'l-'azîz*, thk. Abdusselâm Abdüşşâfi Muhammed (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001), 3/205; Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 18/394; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 6/329; Muhammed Tâhir b. Muhammed İbn Âşûr, et-Tûnusî, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dârü't-Tûnusiyye li'n-neşr, 1984), 12/156.

yönelik bir tehdit ve korkutma da söz konusudur.⁵² Diğer yandan, Firavunun kavminin önüne düşmesi işinin muzâri kiple anlatılması, bu işe süreklilik anlamı ve hareket kazandırmıştır. Böylece Firavun zihniyetinin, insanları Allah'ın yolundan saptırma faaliyetlerini bitirip sonlandırmadığı, doğru yoldan ayırıp yanlış yola sevk etmeye devam etmekte olduğu ihtar edilmiştir.

Bu ince ve derin anlamların meâllerden de mümkün mertebe anlaşılabilmesi asıl ve ideal olandır. Bu ise ancak, anlatımda iltifât sanatına başvurularak, âyetteki farklı fiil kip ve zamanlarını mümkün mertebe muhafaza etmekle mümkün olacaktır. Meâller, bu bakımdan durumlarının belirlenmesi maksadıyla aşağıda incelenmektedir:

Elmalı-Dumlu: *"Firavun, kıyamet gününde kendi toplumuna öncülük eder de onları cehenneme götürür."*

Meâlde âyetteki *يَقْدُمُ* muzâri fiilinin *"öncülük eder"* lafzıyla ve *فَأُورِدَهُمْ* mâzi fiilinin de benzer şekilde, *"götürür"* lafzıyla, geniş zaman fiil kipinde karşılandığı görülmektedir. Âyetteki mâzi ve muzâri fiil kipleri sadece geniş zaman fiil kipiyle karşılandığından meâl, âyetteki muzâri fiilden mâzi fiile iltifâtı yansıtmamaktadır.

Bilmen: *"Kıyamet gününde kavminin önüne düşer. Derken onları ateşe götürmüş olur."*

Bu meâlde âyetteki *يَقْدُمُ* muzâri fiil kipi, *"düşer"* lafzıyla, geniş zaman fiil kipinde ve *أُورِدَهُمْ* mâzi fiili de *"götürmüş olur"* şeklinde birleşik fiil olarak karşılanmıştır. *"-Miş ol-*" birleşigi içindeki *"ol-*" yardımcı fiili, geniş zaman çekiminde yer aldığından *"götürmüş olur"* birleşik fiili geniş zaman bildirmektedir.⁵³ Âyetteki mâzi ve muzâri fiil kipleri meâlde geniş zaman fiil kipiyle karşılandığından meâl âyetteki muzâri fiilden mâzi fiile iltifâtı yansıtmamaktadır.

Akdemir: *"Ancak o, kıyamet gününde halkının önüne geçecek ve böylece onları ateşe götürecektir."*

DİB: *"Firavun, kıyamet gününde kavminin önüne geçecek ve onları ateşe götürecektir."*

Kur'an Yolu: *"Firavun, kıyamet gününde kavminin önüne düşecek ve onları ateşe götürecektir."*

Öztürk(M): *"Nitekim Firavun kıyamet günü halkının önüne düşecek ve...cehenneme sürükleyecektir..."*

Sülün: *"O, Kıyamet Günü de kavmine öncülük edecek ve onları su diye Ateş'e götürecektir..."*

Şimşek: *"O kıyamet günü de kavminin önüne düşecek ve onları ateşe götürecektir."*

TDV: *Firavun, kıyamet gününde kavminin önüne düşecek ve onları (çekip) ateşe götürecektir.*

Yılmaz: *"Firavun kıyamet gününde kavminin önüne düşecek ve onları cehenneme götürecektir."*

Âyetteki *يَقْدُمُ* muzâri fiilinin, Akdemir ve DİB'e ait meâllerde *"geçecek"*, *Kur'an Yolu*, Öztürk(M), Şimşek, TDV ve Yılmaz'a ait meâllerde *"düşecek"* ve Sülün'e ait meâlde de *"edecek"* lafızlarıyla, gelecek zaman fiil kipinde karşılandığı görülmektedir. Aynı şekilde *أُورِدَهُمْ* mâzi fiili de DİB, *Kur'an Yolu*, Sülün, Şimşek, TDV ve Yılmaz'a ait meâllerde *"götürecek"* ve Öztürk(M)'e ait meâlde de *"sürükleyecektir"* lafızlarıyla gelecek zaman fiil kipinde gelmiştir. Yüklemelerin sonundaki *"-Dir"* bildirme eki, ateşe götürme eylemine kesinlik anlamı katmak

⁵² Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhîd*, 6/205.

⁵³ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri*, 802.

1442 | Osman Arpaçukuru. Meâller İltifât Sanatını Yansıtıyor mu? ...

içindir.⁵⁴ Âyetteki mâzi ve muzâri fiil kipleri meâllerde gelecek zaman fiil kipiyle karşılandı-
ğından meâller âyetteki muzâri fiilden mâzi fiile iltifâtı yansıtmamaktadır.⁵⁵

Çantay: “O, kıyamet günü kavminin önüne düşecektir. Artık o, bunları (suya götürür gibi) ateşe götürmüştür.”

Elmalılı: “Kıyamet günü kavminin önüne düşer, derken onları suya götürür gibi ateşe götürmüştür.”

Ateş: “(Firavun) kıyamet günü kavminin önünde gidiyor. İşte onları ateşe getirdi.”

Âyetteki muzâri fiili Çantay’a ait meâlde “düşecektir” lafzıyla, gelecek zaman; Elmalılı’ya ait meâlde “düşer” lafzıyla, geniş zaman ve Ateş’e ait meâlde de “gidiyor” lafzıyla, şimdiki zaman fiil kiplerinde karşılanmıştır. *أُورِدَهُمْ* mâzi fiili ise, Çantay’a ve Elmalılı’ya ait meâllerde “götürmüşt(d)ür” lafzıyla, öğrenilen geçmiş zaman ve Ateş’e ait meâlde de “getirdi” lafzıyla, görülen geçmiş zaman fiil kipinde karşılanmıştır. Ateş’e ait meâlde şimdiki zamandan geçmiş zamana, Çantay’a ait meâlde gelecek zamandan geçmiş zamana ve Elmalılı’ya ait meâlde de geniş zamandan geçmiş zamana iltifât bulunmaktadır. Türk dilinin şimdiki, geniş ve gelecek zaman fiil kiplerinin Arap dilinde muzâri fiil kipine denk düştüğü itibara alındığında bu meâllerin âyetteki muzâri fiilden mâzi fiile iltifâtı yansıttıkları söylenebilir.⁵⁶

Âyetteki muzâri fiilden mâzi fiile iltifât aşağıdaki meâlimizde belirgindir:

“Kıyamet gününde kavminin önüne düşüyor; işte onları ateşe getirdi.”

2.3. Örnek 3: el-Furkân 25/25

وَيَوْمَ تَسْفُكُ السَّمَاءُ بِالْغَمَامِ وَنُزِّلَ الْمَلَائِكَةُ تَنْزِيلًا

Âyet, Kıyamet gününde göğün bulutla yarılması ve meleklerin bölükler halinde yeryü-
züne indirilmesi hakkındadır. Bu olaylar henüz gerçekleşmediği ve ancak gelecekte olup bi-
teceğinden onları haber veren fiillerin muzâri kipte gelmesi durumun gereğince asıldır. Ancak
âyette göğün bulutla yarılması *تَسْفُكُ* “yarılıyor” lafzıyla muzâri fiil kipinde, meleklerin bölükler
halinde yeryüzüne indirilmesi ise, *نُزِّلَ* “indirildi” lafzıyla mâzi fiil kipinde bildirilmiştir.

Göğün yarılması muzâri fiil kipinde hikâye edilerek, olaya süreklilik anlamı ve hareket
kazandırılmıştır. Böylece meleklerin dünyaya inişleri, âdeta canlı bir film sahnesine dönüştü-
rülerek, şu an meydana gelen bir olay gibi izlettirilmek, olayın ihtişamı ve dehşeti hissettiril-
mek istenmiştir. Diğer yandan, Kıyamet gününde meleklerin yeryüzüne incek olmaları,
adeta olup bitmiş, tamamlanmış bir iş gibi mâzi fiil kipinde anlatılmıştır. Bu kip sayesinde, bu
olayın muhakkak gerçekleşeceğine, bunda en küçük bir şüphe ve tereddüde mahal olmadı-
ğına işaret edilmiştir. Ayrıca mâzi fiil kipi, meleklerin yeryüzüne indirilişlerinin süratle ta-
mamlanacağını, inişin uzun sürmeyeceğini göstermektedir.⁵⁷ Bu ince ve derin anlamlardan
ötürü âyette iltifât sanatına başvurulmuş, muzâri fiil kipinden mâzi fiil kipine geçiş yapılmış-
tır.

Meâller âyetteki iltifât sanatını yansıtırma bakımından aşağıda incelenmektedir:

Akdemir: “O gün ki, gök bulutlarla parçalanacaktır ve melekler sıra sıra indirilecektir.”

Bilmen: “Ve o gün ki, gök bir bulutla parçalanacaktır, melekler de indirilmekle indiri-
lecektir.”

Çantay: “O gün semâ, bulutlar (çıkıp), parçalanacak, melekler ... indirilecek, indirile-
cek.”

DİB: “O gün gök bulutlarla yarıp parçalanacak ve melekler bölük bölük indirilecek-
tir.”

⁵⁴ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri*, 727.

⁵⁵ Şu meâllerde de âyetteki iltifât sanatı yansıtılmamıştır: *Evrensel Çağrı Kur'an-ı Kerim*; *Yüce Kur'an'ın İnsanlığa Mesajı*; *Hayat Kitabı Kur'an*; *Fezû'l-Kur'an*; *Kur'an -Türkçe Çeviri-*; *Kur'an-ı Kerim Türkçe Meal*; *Açıklamalı Yeni Meal*.

⁵⁶ Âyetteki iltifât sanatı şu meâlde de yansıtılmıştır: *Kur'an-ı Mecîd ve Tefsirli Meâlî Âlîsi*.

⁵⁷ Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 10/11.

Kur'an Yolu: "O gün semayı örten bulutlar (perdeler) açılacak, melekler peş peşe indirilecek."

Öztürk(M): "Gün gelecek, gökyüzü parçalanıp bulutsu bir şekle dönüşecek ve melekler bölük bölük indirilecek."

TDV: "O gün gökyüzü beyaz bulutlar ile yarılabacak ve melekler bölük bölük indirileceklerdir."

Yılmaz: "O gün gökyüzü beyaz bulutlarla yarılabacak ve melekler bölük bölük indirilecektir."

Âyetteki تَشَقَّقُ muzâri fiilinin Akdemir, Bilmen, Çantay ve DİB'ye ait meâllerde "parçalanacak", Kur'an Yolu meâlinde "açılacak", Öztürk(M)'e ait meâlde "dönüşecek" ve TDV ve Yılmaz'a ait meâllerde "yarılacak" lafızlarıyla geldiği görülmektedir. نَزَلَ mâzi fiili de meâllerin hepsinde "indirilecek" lafızıyla gelmiştir. Bu fiillerin hepsi gelecek zaman bildirmektedir. Fiillerin sonuna eklenen "-Dir" bildirme kipi, fiildeki oluş anlamını kesinleştirmek içindir. Meâller sadece gelecek zaman belirttiklerinden âyetteki muzâri fiil kipinden mâzi fiil kipine iltifâtı yansıtmamaktadırlar.

Ateş: "Göğün bulutları parçalayıp meleklerin bölük bölük indirildiği gün..."

Meâlde âyetteki تَشَقَّقُ muzâri fiili, "parçalayıp" lafızıyla, "-(y)Ip" ekli zarf-fiil olarak karşılanmıştır. Zarf-fiil eki bağlaç görevi de gördüğünden kendisinden sonraki "indirildiği" sıfat-fiiline bağlanmış ve ondaki şahıs ve zaman kavramını yüklenmiştir.⁵⁸ Dolayısıyla cümle, "parçaladığı ve ...indirildiği" yerindedir, geçmiş zaman bildirmektedir. نَزَلَ mâzi fiili de "indirildiği" lafızıyla, "-Dik" ekli sıfat-fiil olarak gelmiştir, geçmiş zaman bildirmektedir. Bu suretle âyetteki muzâri ve mâzi fiillerin meâlde geçmiş zaman bildiren yapılarla karşılandığı görülmektedir. Meâlde sadece bir tek zaman bulunduğundan âyetteki iltifât sanatını yansıtmamaktadır.

Sülün: "Göğün, beyaz bulutlar hâlinde paramparça olacağı ve meleklerin bölük bölük indirilecekleri gün..."

Şimşek: "Göğün bulutlarla parçalanacağı ve meleklerin bölük bölük ineceği gün"

Âyetteki تَشَقَّقُ muzâri fiilinin Sülün'e ait meâlde "olacağı" ve Şimşek'e ait meâlde de "parçalanacağı" lafızlarıyla "-AcAk" ekli sıfat-fiil olarak karşılandığı ve gelecek zaman bildirildiği görülmektedir.⁵⁹ نَزَلَ mâzi fiili de Sülün'e ait meâlde "indirilecekleri" ve Şimşek'e ait meâlde de "ineceği" lafızlarıyla "-AcAk" ekli sıfat-fiil olarak karşılanmıştır ve aynı şekilde gelecek zaman bildirmektedir. Bu meâller sadece gelecek zaman belirttiklerinden âyetteki muzâri fiil kipinden mâzi fiil kipine iltifâtı yansıtmamaktadır.

Elmalı-Dumlu: "O gün, gök yarılıp parçalanır, bulutlar ortaya çıkar ve sürekli olarak melekler inerler."

Meâlde تَشَقَّقُ muzâri fiili "parçalanır, ... ortaya çıkar" lafızlarıyla ve نَزَلَ mâzi fiili de "inerler" lafızıyla geniş zaman fiil kipinde karşılanmıştır. "Yarılıp parçalanır" ifadesi "yarılır ve parçalanır" yerinde olduğundan "yarılıp" lafzı da benzer şekilde geniş zaman bildirmektedir. Farklı iki fiil kipi ve zamanı bulunmadığından meâl âyetteki iltifât sanatını yansıtmamaktadır.⁶⁰

Elmalılı: "Hem o, Semâ'nın gamâm ile yarılabacağı ve melâikelerin peyderpey indirildiği gün."

⁵⁸ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri*, 999-1000, 1043, 1101.

⁵⁹ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri*, 966.

⁶⁰ Âyetteki iltifât sanatını şu meâller de yansıtmamışlardır: *Evensel Çağrı Kur'an-ı Kerim; Yüce Kur'an'ın İnsanlığa Mesajı; Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali; Hayat Kitabı Kur'an; Feyzî'l-Kur'an; Kur'an -Türkçe Çeviri-; Kurân-ı Kerim Türkçe Meali; Açıklamalı Yeni Meâl; Kur'an-ı Mecid ve Tefsirli Meâlî Âlîsi.*

1444 | Osman Arpaçukuru. Meâller İltifât Sanatını Yansıtıyor mu? ...

Elmalı'ya ait meâlde تَشْفِقُ muzâri fiilinin "yarılacağı" lafzıyla, "-AcAk"ekli sıfat-fiil olarak karşılandığı ve gelecek zaman bildirdiği görülmektedir.⁶¹ نَزَلَ mâzi fiili ise, "indirildiği" lafzıyla, "-Dik"ekli sıfat-fiil olarak gelmiştir, geçmiş zaman bildirmektedir.⁶² Bu suretle anlamda gelecek zamandan (muzâri fiilden) geçmiş zamana (mâzi fiile) geçiş yapılmıştır. Meâl, âyetteki muzâri fiilden mâzi fiil iltifâtı yansıtılmaktadır.

Bununla beraber, âyetteki iltifât sanatı daha belirgin halde şöyle de gösterilebilir:
"O gün, gök bulutla yarılıyor ve melekler bölükler halinde indirildiler."⁶³

2.4. Örnek 4: en-Neml 27/40

وَمَنْ شَكَرَ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ

Âyette her kim şükretmişse, başkasının değil ancak kendi menfaat ve faydası için şükretmiş olacağı haber verilmektedir. Anlatımda mâzi fiilden muzâri fiile iltifâtla söze birtakım derin ve ince anlamlar katılmıştır. Bunların belli başlıları şunlardır: Mâzi fiil kipi, şükürün bitmiş, tamamlanmış kesin bir iş olduğunu bildirerek, şükretmenin kesinlikle yapılması gereken, ihmal ve terkinin mümkün olmadığı önemli bir iş olduğunu ihtar etmektedir. Muzâri fiil kipi de eylemde süreklilik ve hareket anlamlarıyla, muhakkak başlanmış şükür eyleminin sona erdirilmeyip, şükretmeye devam edilmesi gerektiğine işarette bulunmaktadır.

Meâller, âyetteki mâzi fiil kipinden muzâri fiil kipine iltifâtı yansıtma yönüyle aşağıda incelenmektedir:

Ateş: "Şükreden kendisi için şükretmiş olur..."

Kur'an Yolu: "Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur."

Şimşek: "...şükreden ancak kendi nefsi için şükretmiş olur."

TDV: "Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur."

Bu meâllerin hepsinde شَكَرَ mâzi fiili "şükreden" lafzıyla, "-An"ekli sıfat-fiil olarak karşılanmıştır. "Şükreden" sıfat-fiili, kendi başına zaman anlamı vermeyip, geniş zaman anlamını yüklemden ("olur" yardımcı fiilinden) almıştır.⁶⁴ Benzer şekilde يَشْكُرُ muzâri fiili de "-miş ol-" ekiyle birleşik-fiil olarak karşılanmıştır. "Ol-" yardımcı fiili, geniş zaman çekiminde yer aldığından şükretme eyleminin henüz gerçekleşmediğini; ancak gelecekteki bir zaman diliminde mutlaka gerçekleşeceğini bildirmektedir.⁶⁵ Adı geçen meâller sadece geniş zaman bildirdiğinden âyetteki mâzi fiil kipinden muzâri fiil kipine iltifâtı yansıtılmamaktadırlar.

Bilmen: "...her kim şükrederse ancak kendi nefsi lehine şükreder."

DİB: "Kim şükrederse ancak kendisi için şükretmiş olur."

Elmalı-Dumlu: "Kim şükrederse bilsin ki ancak kendisi için şükretmiş olur."

Elmalı: "Her kim şükrederse sırf kendi lehine eder."

Öztürk(M): "...her kim...şükrederse kendi iyiliği için şükretmiş olur."

Sülün: "Kim şükrederse, ancak kendisi için şükretmiş olur."

Yılmaz: "Kim şükrederse ancak kendisi için şükretmiş olur."

Âyetteki شَكَرَ mâzi fiili bu meâllerde "şükrederse" lafzıyla, şart-fiil olarak karşılanmıştır, geniş zaman bildirmektedir. يَشْكُرُ muzâri fiili ise, Bilmen'e ait meâlde "şükreder" lafzıyla

⁶¹ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri*, 966.

⁶² Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri*, 911, 914.

⁶³ Bu âyete şu şekilde de mana verilebilir: "Göğün bulutla yarılacağı ve meleklerin bölükler halinde indirildikleri gün".

⁶⁴ "-An" yapılı sıfat-fiil hakkında bk. Süleyman Hüsnü Paşa, *İlm-i Sarf-ı Türkî*, 34; Ahmet Cevdet Paşa, *Tertib-i Cedid Kavâid-i Osmâniyye*, 70; Şemseddin Sami, *Nev-Usul Sarf-ı Türkî*, 71; Mehmet Rifat, *Mükemmel Osmanlı Sarfı*, 56; Midhat Sadullah, *Türkçe Yeni Sarf ve Nahiv Dersleri*, nşr. Tuncer Gülensoy - Mustafa Fidan (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2004), 137; Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri*, 943; Bozkurt, *Türkiye Türkçesi (Dilbilgisi-Anlatım)*, 228; Bilgin, *Türkçemiz*, 436.

⁶⁵ "-miş olur" ekleriyle gelen birleşik fiil hakkında bk. Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri*, 623, 802.

gelmiştir. Elmalılı'ya ait meâlin ifadesi de Bilmeninkiyle benzer olup, birleşik fiilden asıl fiil (şükür) lafzen düşürülerek "eder" yardımcı fiiliyle yetinilmiştir. Her iki meâlde geniş zaman bildirmektedir. Diğer meâllerde يَشْكُرُ muzâri fiili, "-miş olur" ekleriyle, geniş zaman bildiren birleşik fiil olarak karşılanmıştır. Meâller sadece geniş zamanı gösterdiğinden âyetteki mâzi fiilden muzâri fiile iltifâtı yansıtmamaktadırlar.

Akdemir: "Kim şükredecek olursa, ..., o, ancak kendisi için şükretmiş olur."

Âyetteki شَكَرَ mâzi fiili meâlde "şükredecek olursa" lafzıyla dilek-şart kipinde gelmiştir, geniş zaman bildirmektedir. يَشْكُرُ muzâri fiili de "şükretmiş olur" lafzıyla, "-miş olur" ekli, birleşik fiil olarak karşılanmıştır, benzer şekilde geniş zaman göstermektedir. Âyetteki mâzi ve muzâri fiiller, meâlde geniş zaman bildiren yapılarla karşılandığından âyetteki iltifât sanatını yansıtmamaktadır.

Çantay: "Kim şükrederse kendi fâidesinedir."

Çantay'a ait meâlde شَكَرَ mâzi fiili, "şükrederse" lafzıyla şart-fiil olarak, geniş zaman kipinde karşılanmıştır. يَشْكُرُ muzâri fiili ise, "fâidesinedir" şeklinde ad soylu yüklem olarak gelmiştir, benzer şekilde geniş zaman bildirmektedir.⁶⁶ Meâl, sadece bir fiil kipi içerdiğinden âyetteki mâzi fiilden muzâri fiile iltifâtı yansıtmamaktadır.⁶⁷

Bu eksik meâllere karşın teklif ettiğimiz aşağıdaki meâl mâzi fiil kipinden muzâri fiil kipine iltifâtı belirgin şekilde yansıtmaktadır:

"Kim şükretti ise, ancak kendisi için şükrediyor."

2.5. Örnek 5: es-Sebe' 34/25

لَا تُسْأَلُونَ عَمَّا أَجْرَمْنَا وَلَا نُسْأَلُ عَمَّا تَعْمَلُونَ

Bu cümle, müşriklerle diyalogun çerçevesini belirleyen âyetlerden biridir. Âyette, müminlere isnat edilen eylem, أَجْرَمْنَا "suç işledik" şeklinde mâzi fiil kipinde; müşriklere isnat edilen eylem ise, تَعْمَلُونَ "iş yapıyorsunuz" şeklinde muzâri fiil kipinde gelmiştir. Mâzi fiil kipi, müminlerin iman etme davranışlarının bitip tamamlandığına, ondan geri dönüşün imkansızlığına; muzâri fiil kipi de müşriklerin şirk koşma faaliyetlerinin henüz bitip tamamlanmadığına, iman etmelerinin her zaman mümkün ve beklenmekte olduğuna işaret etmektedir.⁶⁸

Meâllerin, âyetteki mâzi fiilden muzâri fiile iltifâtı yansıtmama durumu aşağıda incelenmektedir:

Akdemir: "Siz, bizim işlediğimiz suçlardan siz sorumlu tutulacak değilsiniz; biz de sizin işlediklerinizden sorumlu tutulacak değiliz."

Ateş: "Bizim işlediğimiz suçtan siz sorulacak değilsiniz; biz de sizin işlediğinizden sorumlu değiliz."

DİB: "Bizim işlediğimiz suçlardan siz sorumlu tutulmazsınız. Sizin işlediklerinizden de biz sorumlu tutulmayız."

Elmalı-Dumlu: "Siz bizim işlediğimiz günahlardan sorulmazsınız. Biz de sizin işlediğiniz günahlardan sorulmayız."

⁶⁶ "-Dir" üçüncü tekil kişi ekiyle ad soylu yüklem belirttiği zaman hakkında bk. Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019), 536; Bilgegil, *Türkçe Dilbilgisi*, 56; Bozkurt, *Türkiye Türkçesi (Dilbilgisi-Anlatım)*, 75; Bilgin, *Türkçemiz*, 388; Hüseyin Toptaş, *Türkçe Dersleri 2* (İstanbul: Papatya Yayıncılık Eğitim, 2016), 748.

⁶⁷ Âyetteki iltifât sanatı şu meâllerde de yansıtılmamıştır: *Evensel Çağrı Kur'an-ı Kerim*; *Yüce Kur'an'ın İnsanlığa Mesajı*; *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Mealî*; *Hayat Kitabı Kur'an*; *Fezû'l-Kur'an*; *Kur'an - Türkçe Çeviri-*; *Kur'an-ı Kerim Türkçe Mealî*; *Açıklamalı Yeni Meal*; *Kur'an-ı Mecid ve Tefsirli Mealî Âlisi*.

⁶⁸ Şerefüddin Hüseyin b. Abdillâh et- Tîbî, *Fütûhu'l-ğayb fi'l-keşfi 'an kınâ'i'r-rayb: Hâşiyetü't-Tîbî 'ale'l-Keşşâf*, thk. Cemil Benî Atâ (Dubai: Câ'izetu Dubey ed-Devliyye li'l-Kur'âni'l-Kerim, 1434/2013), 12/554; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 11/355; İbn Âşûr, et-Tûnusî, et-Tahrîr, 22/194.

1446 | Osman Arpaçukuru. Meâller İltifât Sanatını Yansıtıyor mu? ...

Kur'an Yolu: "Bizim işlediğimiz suçlardan dolayı siz sorumlu olmayacağınız gibi sizin yapıp ettiklerinizden ötürü de biz hesaba çekilmeyiz."

Öztürk(M): "Ne siz bizim işlediğimiz günahlardan hesaba çekileceksiniz, ne de sizin işlediğiniz günahlardan hesaba çekileceğiz."

Sülün: "Bizim işlediğimiz suçlar size, sizin işlediğiniz suçlar da bize sorulacak değil!"

Şimşek: "...Bizim işlediğimiz suçlar sizden sorulmaz, sizin işledikleriniz de bizden sorulmaz."

TDV: "Bizim işlediğimiz suçtan siz sorumlu değilsiniz; biz de sizin işlediğinizden sorulacak değiliz."

Yılmaz: "Bizim işlediğimiz suçtan siz sorumlu değilsiniz, biz de sizin işlediğinizden sorumlu değiliz."

Âyetteki أَجْرْمَنَا mâzi fiili, yukarıdaki meâllerin hepsinde "işlediğimiz" lafzıyla, "-Dik" ekli sıfat-fiil olarak karşılanmıştır, geçmiş zaman bildirmektedir. تَعْمَلُونَ muzâri fiili ise Ateş, Elmalı-Dumlu, *Kur'an Yolu*, Öztürk(M), Sülün, TDV ve Yılmaz'a ait meâllerde "işlediğiniz"; DİB ve Şimşek'e ait meâllerde "işledikleriniz" ve *Kur'an Yolu* meâlinde de "ettikleriniz" ifadeleriyle geçmiş zaman bildiren sıfat-fiiller olarak gelmiştir.⁶⁹ Âyetteki mâzi ve muzâri fiiller bu meâllerde sadece geçmiş zaman bildiren yapılarla karşılanmış olduğundan âyetteki mâzi fiilden muzâri fiile iltifâtı yansıtmamaktadırlar.

Elmalılı: "...siz bizim cürümlerimizden mesul edilmezsiniz, biz de sizin yaptıklarınızdan mesul olmayız."

Elmalılı'ya ait meâlde أَجْرْمَنَا mâzi fiil kipi, "cürümlerimiz" şeklinde isim; تَعْمَلُونَ muzâri fiili de "yaptıklarınız" lafzıyla geçmiş zaman bildiren sıfat-fiil olarak karşılanmıştır. Meâlde iki farklı fiil kip ve zamanı bulunmadığından âyetteki iltifât sanatını yansıtmamaktadır.⁷⁰

Bilmen: "Bizim işlediğimiz günahlardan siz sorulmazsınız, biz de sizin yapar olduğunuz şeylerden mes'ul olmayız."

Çantay: "Bizim işlediğimiz günâhdan siz mes'ul olmazsınız. Sizin yapmakta olduklarınızdan da biz mes'ul olmayız."

Âyetteki أَجْرْمَنَا mâzi fiili her iki meâlde de "işlediğimiz" lafzıyla, sıfat-fiil olarak karşılanmıştır, geçmiş zaman bildirmektedir. تَعْمَلُونَ muzâri fiili ise, Bilmen'e ait meâlde "yapar olduğunuz" ve Çantay'a ait meâlde de "yapmakta olduklarınız" lafzlarıyla sıfat-fiil olarak gelmiştir. "Yapar olduğunuz" ifadesi, geçmişte başlamış yapma fiilinin geçmişte, şimdiki zamanda ya da gelecekte alışkanlık halinde sürdüğünü veya süreceğini göstermekte olup, geniş zaman bildirmektedir.⁷¹ Çantay'a ait meâlde gelen "yapmakta olduklarınız" birleşik fiili ise, şimdiki zaman göstermektedir.⁷² Netice olarak, Bilmen'e ait meâlde geçmiş zamandan geniş zamana; Çantay'a ait meâlde de geçmiş zamandan şimdiki zamana iltifât söz konusudur. Türk dilindeki geçmiş zaman, Arapçada mâzi fiile; şimdiki ve geniş zamanlar da muzâri fiile karşılık olduğundan her iki meâlin âyetteki mâzi fiilden muzâri fiile iltifâtı yansıttığı söylenebilir.⁷³

Âyetteki mâzi fiil kipinden muzâri fiil kipine iltifât aşağıdaki meâlde daha belirgindir:

⁶⁹ Süleyman Hüsnü Paşa, *İlm-i Sarf-ı Türkî*, 33; Ahmet Cevdet Paşa, *Tertîb-i Cedîd Kavâid-i Osmâniyye*, 88; Ahmet Cevdet Paşa, *Belâgat-ı Osmâniyye*, nşr. Turgut Karabey - Mehmet Atalay (İstanbul: Akçağ Basım Yayım, 2017); Ahmet Cevdet Paşa, *Medhal-i Kavâ'id*, 51-52; Hüseyin Cahit, *Türkçe Sarf ve Nahiv*, nşr. Leylâ Karahan - Dilek Ergönerç (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000), 205-210; Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, 424; Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri*, 911-912.

⁷⁰ Âyetteki iltifât sanatı şu meâllerde de yansıtılmamıştır: *Evensel Çağrı Kur'an-ı Kerim*; *Yüce Kur'an'ın İnsanlığa Mesajı*; *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali*; *Hayat Kitabı Kur'an*; *Feyzül-Kur'an*; *Kur'an - Türkçe Çeviri*; *Kur'an-ı Kerim Türkçe Meali*; *Açıklamalı Yeni Meal*.

⁷¹ Sadullah, *Türkçe Yeni Sarf ve Nahiv Dersleri*, 120; Şemseddin Sami, *Nev-Usul Sarf-ı Türkî*, 86; Cahit, *Türkçe Sarf ve Nahiv*, 150; Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, 484; Demir, *Türkçe Dilbilgisi*, 350; Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri*, 803.

⁷² Ahmet Cevdet Paşa, *Tertîb-i Cedîd Kavâid-i Osmâniyye*, 89; Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri*, 870.

⁷³ Âyetteki iltifât sanatı şu meâlde de yansıtılmamıştır: *Kur'an-ı Mecîd ve Tefsirli Meâlî Âlisi*.

"Biz bazı günahlar işledik ki siz onlardan hesaba çekilmeyeceksiniz. Siz de bazı işler yapıyorsunuz ki biz de onlardan hesaba çekilmeyeceğiz."⁷⁴

2.6. Örnek 6: en-Naziat 79/22

ثُمَّ أَدْبَرَ يَسْعَى

Âyet, Firavunun, Hz. Musa'nın asasının yılanı dönüşmesi mucizesi karşısında geriye dönüp koşarak kaçmasını anlatmaktadır.⁷⁵ Firavun âyetin nüzulünden asırlar önce yaşamış olduğundan onunla ilgili fiillerin mâzi (geçmiş zaman) fiil kipinde gelmesi, durumun gereği olarak asıldır.⁷⁶ Ne var ki, âyette ilk fiilin, أَدْبَرَ "geriye döndü" lafzıyla mâzi fiil kipinde; ikinci fiilin ise, يَسْعَى "koşuyor" lafzıyla muzâri fiil kipinde geldiği görülmektedir. Mâzi fiil kipi "geriye dönme" eylemine kesinlik anlamı kazandırırken, muzâri fiil kipi de "koşma" eylemine süreklilik anlamı ve hareket kazandırmıştır. Böylece Firavunun korku ve telaş içinde gerisin geriye dönüp, koşarak gitmesi, âdeti şu an meydana gelmekte olan bir olay ve hareketli bir film sahnesi gibi izlettirilmektedir. Yine bu kip sayesinde, insanlık tarihinin bir döneminde ortaya çıkmış olan Firavun zihniyetinin, Allah'ın davasını geçersiz kılma teşebbüslerinin sona ermediğine, şu anda dahi sürmekte olduğuna üstü kapalı işaret edilmektedir.

Meâller âyetteki mâzi fiilden muzâri fiile iltifâtı yansıtmama bakımından aşağıda incelenmektedirler:

Sülün: "Sonra hızla arkasını döndü."

Meâlde âyetteki أَدْبَرَ mâzi fiili, "arkasını döndü" ifadesiyle geçmiş zaman fiil kipinde; يَسْعَى muzâri fiili de "hızla" lafzıyla isim olarak karşılanmıştır. Meâlde iki tane fiil bulunmadığından âyetteki mâzi fiilden muzâri fiile iltifâtı yansıtmamaktadır.

Kur'an Yolu: "Sonra mücadele etmek üzere sırt çevirdi."

TDV: "Sonra (inkâr için) olanca çabasını göstermek üzere sırtını döndü."

Âyetteki أَدْبَرَ mâzi fiili, Kur'an Yolu meâlinde "sırt çevirdi"; TDV'ye ait meâlde de "sırtını döndü" şeklinde görülen geçmiş zaman fiil kipinde karşılanmıştır. يَسْعَى muzâri fiili ise, ilk meâlde "mücadele etmek" diğerinde de "çabasını göstermek" lafızlarıyla master olarak karşılanmıştır. Master, isim olduğundan fiil zamanı bildirmemektedir. Bu meâllerde sadece bir fiil kipi ve zamanı bulunduğundan bunlar âyetteki iltifât sanatını yansıtmamaktadırlar.

Ateş: "Sonra sırtını döndü ... çalışmaya koyuldu."

Ateş'e ait meâlde أَدْبَرَ mâzi fiili, "döndü" ve يَسْعَى muzâri fiili de "koyuldu" lafızlarıyla, görülen geçmiş zaman fiil kipinde karşılanmıştır. Âyetteki mâzi ve muzâri fiiller meâlde tek bir fiil kipinde karşılandığından meâl âyetteki mâzi fiilden muzâri fiile iltifâtı yansıtmamaktadır.

Bilmen: "Sonra da koşarak geriye döndü."

Çantay: "Sonra da koşarak arkasını döndü."

Elmalılı: "Sonra koşarak idbara gitti."

Âyetteki أَدْبَرَ mâzi fiili Bilmen ve Çantay'a ait meâllerde "döndü" ve Elmalılı'ya ait meâlde "idbara gitti" lafızlarıyla, görülen geçmiş zaman fiil kipinde karşılanmıştır. يَسْعَى

⁷⁴ Âyetin anlamı şöyle de tercüme edilebilir: "Bizim işlediğimiz günahlardan siz hesaba çekilmezsiniz, sizin yapmakta olduğunuz işlerden de biz hesaba çekilmeyiz!"

⁷⁵ Âyete Firavunun, Hz. Musa'nın Allah'a iman davetini reddedip Hz. Musa'yı etkisiz kılmaya çalışması şeklinde anlamlar verilmiştir. bk. Muhammed b. Cerîr et- Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyî'l-Kur'ân*, thk. Ahmed M. Şâkir (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000), 24/201-202; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/696; Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 31/41; İbn Aşûr, et-Tûnusî, *et-Tahrîr*, 27/295, 30/79.

⁷⁶ Nitekim âyetin içinde bulunduğu bağlamda يَسْعَى muzâri fiili dışındaki bütün fiiller mâzi fiil kipinde getirilmiştir. bk. en-Nâziât, 20-25: فَأَرَاهُ الْآيَةَ الْكُبْرَىٰ فَكَذَّبَ وَعَصَىٰ ثُمَّ أَدْبَرَ يَسْعَىٰ فَحَشَرَ فَنَادَىٰ فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَىٰ فَأَخَذَهُ اللَّهُ نَكَالَ الْأَجْرَةِ وَالْأُولَىٰ

1448 | Osman Arpaçukuru. Meâller İltifât Sanatını Yansıtıyor mu? ...

muzâri fiili ise, her üç meâlde de “koşarak” lafzıyla, “-(y)ArAk” ekli zarf-fiil olarak karşılanmıştır. Zarf-fiil eki, koşma eyleminin “döndü” ve “gitti” fiilleriyle aynı zamanda veya art arda ve birbirine bağlı olarak gerçekleştiğini göstermektedir.⁷⁷ Neticede âyetteki mâzi ve muzâri fiiller, bu meâllerde sadece geçmiş zaman bildiren kip ve yapılar da karşılandığından âyetteki mâzi fiilden muzâri fiile iltifâtı yansıtmamaktadırlar.

Akdemir: “Sonra sırtını dönerek oradan koşarak uzaklaşmıştı.”

Meâlde اَدْبَرَ mâzi fiili, “sırtını dönerek” ifadesiyle “-(y)ArAk” ekli zarf-fiil olarak karşılanmıştır. Zarf-fiil eki, bu fiillerin zaman bakımından “uzaklaşma” fiilinden önce veya aynı zamanda, art arda ve birbirine bağlı olarak gerçekleştiğini göstermektedir.⁷⁸ Ayrıca “dönerek” ve “koşarak” zarf-fiilleri, şahıs ve zaman kavramlarını “uzaklaşmıştı” yükleminden almaktadırlar. Dolayısıyla cümle, “sırtını dönmüştü, oradan koşmuştu ve uzaklaşmıştı” yerindedir, geçmiş zaman bildirmektedir. اَدْبَرَ muzâri fiili ise, “uzaklaşmıştı” lafzıyla öğrenilen geçmiş zaman fiil kipinin hikayesi olarak gelmiştir, geçmiş zaman bildirmektedir. Âyetteki mâzi ve muzâri fiil kipleri, meâlde sadece geçmiş zaman bildiren kip ve yapılar da karşılandığından meâl, âyetteki iltifât sanatını yansıtmamaktadır.

DİB: “Sonra sırt dönüp koşarak gitti.”

Şimşek: “Sonra sırtını dönüp giderek işe koyuldu.”

Yılmaz: “Sonra sırtını dönüp var gücüyle fesada yöneldi.”

Âyetteki اَدْبَرَ mâzi fiili, DİB’ye ait meâlde “sırt dönüp” ifadesiyle “-(y)Ip”ı zarf-fiil olarak karşılanmıştır. Zarf fiili, cümledeki asıl fiilin şahıs ve zaman kavramını yüklediğinden “sırt dönüp” ifadesi, “sırt döndü ve ... gitti” yerindedir, geçmiş zaman bildirmektedir. اَدْبَرَ mâzi fiili, Şimşek’e ait meâlde ise, “sırtını dönüp giderek” ifadesiyle “-(y)ArAk” ekli zarf-fiil olarak gelmiştir. Bu ifade “sırtını dönerek ve giderek” yerinde olup, zaman bakımından bu fiillerin, “işe koyulma” fiilinden önce gerçekleştiğini, dolayısıyla geçmiş zaman bildirmektedir. Yılmaz’a ait meâlde de “sırtını dönüp” zarf-fiili “yöneldi” yüklemının şahıs ve zaman kavramlarını yüklediğinden, “sırtını döndü ve fesada yöneldi” anlamındadır, geçmiş zaman göstermektedir. اَدْبَرَ muzâri fiili ise, DİB’ye ait meâlde “gitti”, Şimşek’e ait meâlde “koyuldu” ve Yılmaz’a ait meâlde de “yöneldi” lafızlarıyla, görülen geçmiş zaman fiil kipinde karşılanmıştır. Yine DİB’ye ait meâldeki “koşarak” lafzındaki “-(y)ArAk” zarf-fiil eki koşmanın, gitme eylemiyle aynı zamanda veya art arda ve birbirine bağlı olarak gerçekleştiğini göstermektedir.⁷⁹ Buna göre “koşarak gitti” sözü, “koştı ve gitti” yerindedir, geçmiş zaman bildirmektedir. Neticede olarak, âyetteki mâzi ve muzâri fiil kipleri meâllerde sadece geçmiş zaman bildiren kip ve yapılarla karşılandığından bu meâller âyetteki mâzi fiilden muzâri fiile iltifâtı yansıtmamaktadır.

Elmalı-Dumlu: “Sonra yüz çevirip, mücadeleye çalıştı.”

Öztürk(M): “Ayrıca imana gelmekten yüz çevirip Musa’yı etkisiz kılmamanın yollarını aramaaya koyuldu.”

Bu meâllerde اَدْبَرَ mâzi fiili, “yüz çevirip” ifadesiyle, “-(y)Ip” ekli zarf-fiil olarak karşılanmıştır. Zarf-fiil eki, bağlaç görevi de gördüğünden, cümlede yüklem görevli “çalıştı” ve “koyuldu” fiillerine bağlanmış ve onlardaki şahıs ve zaman kavramını yüklenmiştir. Buna göre “yüz çevirip” ifadesi, “yüz çevirdi ve ...” yerindedir, geçmiş zaman bildirmektedir. اَدْبَرَ muzâri fiili ise, Elmalı-Dumlu’ya ait meâlde “çalıştı” ve Öztürk(M)’ye ait meâlde de “koyuldu” lafızlarıyla, görülen geçmiş zaman fiil kipinde gelmiştir. Âyetteki mâzi ve muzâri fiil kiplerini sadece

⁷⁷ Süleyman Hüsnü Paşa, *İlm-i Sarf-ı Türkî*, 35; Heyet, *Mufassal Yeni Sarf-ı Osmânî*, 83; Mehmet Rifat, *Mükemmel Osmanlı Sarfı*, 57; Cahit, *Türkçe Sarf ve Nahiv*, 192; Sadullah, *Türkçe Yeni Sarf ve Nahiv Dersleri*, 192; Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, 430; Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri*, 993–996, 1043; Toptaş, *Türkçe Dersleri 2*, 802.

⁷⁸ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri*, 994.

⁷⁹ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri*, 994.

geçmiş zaman bildiren kip ve yapılarla karşıladıklarından bu meâller âyetteki iltifât sanatını yansıtmamaktadır.⁸⁰

Bu eksik meâllere karşın, aşağıdaki meâlde âyetteki mâzi fiilden muzâri fiile iltifât belirgindir:

“Sonra geriye döndü, koşuyor.”⁸¹

3. Tartışma ve Sonuç-Öneriler

Bu araştırmada âyetler için teklif ettiğimiz meâller bazıları tarafından dil bilgisi bakımından yanlış kabul edilebilir. Nitekim Naziât suresindeki ⁸² ثُمَّ أَذْبَرَ يَسْعَى âyetinin, “Sonra, sırtını döndü; koşuyordu”⁸³ şeklinde iltifâtı isabetle yansıtan meâline, yüklemde zaman uyumsuzluğu bulunduğu gerekçesiyle itiraz edilmiş ve meâlin “dönüp koştu” şeklinde olması gerektiği bildirilmiştir.⁸⁴ Doğrusu bu, isabetli bir itiraz değildir. Zira belli kişilerin belirli bir zaman aralığında yaptığı farklı işlerin anlatımında farklı fiil kip ve zamanlarının kullanılması; diğer bir söyleyişle, bir fiil kip ve zamanından diğerine geçiş yapılması, belâgat ilminde iltifât adıyla anılan bir sanattır.⁸⁵ Aynı zamanda bu durum, Türk dil bilgisinde de fiilde zaman kaymaları ve işlev değişimleri vb. adlarla incelenen bir dil olgusudur.⁸⁶ Dolayısıyla dilde yeri var olan bir dil olgusunu ve yüksek edebî değeri bulunan bir edebî sanatı, dilin yanlış kullanımı olarak nitelenecek doğru değildir. Belirli bir zaman aralığında yapılan farklı işlerin uygun dilsel yapılarla anlatılması dilde bir kuraldır. Ancak burada göz önünde bulundurulması gereken bir husus bulunmaktadır: Anlam, üç temel unsurun toplamından elde edilen bir kavrayıştır. Bunlar gösterge (söz, metin), gösteren (ses, yazı, şekil) ve gösterilendir (zihinde beliren).⁸⁷ Bazen gösteren, görünüşünün gereği olandan başka bir anlamı gösterebilmektedir. Diğer bir söyleyişle, çekimli fiil kipleri, zaman kaymasına uğrayarak kendi asli zaman ve işlevleri dışında başka bir çekimli fiil kipinin zaman ve işlevini yüklenmektedir. Bu suretle geçmiş, şimdiki, gelecek ve geniş zaman fiil kiplerinden her biri diğerinin yerine alabilmektedir.⁸⁸ Bu bakımdan farklı iş ve oluşların anlatıldığı cümlelerde fiil kiplerinin görünüş/şekil olarak birbirinin aynı olmaları zorunlu değildir, aynı zamanı kastedip göstermeleri yeterlidir. Zaman kaymasına ve işlev değişimine uğramış fiil kiplerinin gösterdikleri zaman ve işlevler, cümledeki yönlendiricilerden; lafzî ve hâl karinelerinden anlaşılır.

Ayrıca dile getirdiğimiz, “Kur'an'daki mâzi ve muzâri fiiller arasındaki iltifât sanatının mümkün olduğunca meâllerde yansıtılması gerektiği” tezimize karşıt görüş ve tezler de ortaya konabilir. Tezlerin ve antitezlerin, bilimin gelişimine katkısı aşikardır. Nitekim bir araştırmada, bizim burada dile getirdiğimize karşıt bir tez dile getirilmiştir. Söz konusu araştır-

⁸⁰ Âyetteki iltifât sanatı şu meâllerde de yansıtılmamıştır: *Evrensel Çağrı Kur'an-ı Kerim; Yüce Kur'an'ın İnsanlığa Mesajı; Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali; Hayat Kitabı Kur'an; Feyzül-Kur'an; Kur'an - Türkçe Çeviri; Kur'an-ı Kerim Türkçe Meali; Açıklamalı Yeni Meali; Kur'an-ı Mecid ve Tefsirli Meâlî Âlisi.*

⁸¹ Bu âyete şu şekilde mana vermek de mümkündür: “İman etmeyi reddetti, Musa'nın davasını etkisiz kılmaya çalışıyor.” bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24/201-202; Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 4/696; Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 31/41; İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 27/295, 30/79.

⁸² en-Nâziât 79/22. âyetinin meâllerinin iltifât yönünden kritiği için bk. başlık: 2.4. ثُمَّ أَذْبَرَ يَسْعَى.

⁸³ *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali* (İstanbul: Yeni Boyut yayınları, 2013), en-Nâzi'ât 79/22.

⁸⁴ bk. Abdulcelil Bilgin, *Kur'an Meallerindeki Anlatım Bozuklukları* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012), 72.

⁸⁵ Ziyâüddîn İbnü'l-Esir, *el-Meselü's-sâ'ir*, 2/3; Yahyâ b. Hamza, *et-Tırâz*, 2/71; Dağ, *Kur'an'da Üslûp Diyalektiği: İltifât*, 249-250; Uçar, *Kur'an-ı Kerim'deki Anlamsal Bedî' Sanatları*, 86-87; Özdemir, “Kadim bir Söz Sanatı: İltifât ve Kur'an'da İltifât Örnekleri”, 158-159.

⁸⁶ Fiilde zaman kaymaları ve işlev değişimleri hakkında bk. Ertuğrul Yaman, *Türkiye Türkçesinde Zaman Kaymaları* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017); Demir, *Türkçe Dilbilgisi*, 434-438; Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri*, 576-583; Toptaş, *Türkçe Dersleri 2*, 739-742.

⁸⁷ Mehmet Akif Özdoğan, *Arap Dili ve Belâgatında Lafız ve Anlam* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018), 68.

⁸⁸ bk. Yaman, *Türkiye Türkçesinde Zaman Kaymaları*; Demir, *Türkçe Dilbilgisi*, 434-438; Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri*, 576-583; Toptaş, *Türkçe Dersleri 2*/739-742

1450 | Osman Arpaçukuru. Meâller İltifât Sanatını Yansıtıyor mu? ...

mada, Türk dili ve edebiyatında iltifât sanatının bulunmadığı, yaygın kullanılmadığı; bu sebeple bu sanatın meâllere aktarımının âyetleri anlamaya engel olduğu, yanlış veya tam anlamamaya yol açtığı dile getirilmiştir. Bu sebeple iltifât sanatını isabetle yansıtan meâller de hatalı kabul edilmiştir. Çözüm olarak da âyetlere meâl verilirken onlardaki iltifât sanatının mümkün olduğunca görmezden gelinerek, yok sayılarak tercüme edilmesi teklif edilmiştir.⁸⁹ Biz bu görüşe ve sunduğu çözüme katılmıyoruz. Zira Türk dili ve edebiyatında iltifât sanatının bulunmadığını söylemek ancak edebiyatımızın manzum ve nesir bütün ürünleri iyice incelen-dikten sonra mümkün olabilir. Kaldı ki Türk dilinde iltifât sanatı, Ahmed Hamdî Şîrvânî'nin (öl.1890) *Belâgat-i Lisânî Osmânî* (s.96-97); Ahmet Cevdet Paşa'nın *Belâgat-ı Osmâniye* (ö. 1895) (s.56-); Mehmet Kaya Bilgegil (öl. 1987) *Edebiyat Bilgi ve Teorileri -Belâgat-* (242-249) ve M. A. Yekta Saraç'ın *Klasik Edebiyat Bilgisi -Belâgat-* (204-206) adlı kitapları gibi Türk belâgati kaynaklarında da incelenmiştir. Belâgat kitaplarımızda yer almış olan bu sanatın günümüzde bağımsız bilimsel çalışmalarda konu edilmemesinden ve terk edilmişliğinden, onun Türk dilinde bulunmadığı sonucunu çıkarmak doğru olmaz. Bir sanatın dilde var olması ile bilimin konusu olarak yazıya geçirilmesi, incelenmesi farklı şeylerdir. Âyetlerdeki mâzi ve muzâri fiillerdeki iltifât sanatını meâle yansıtmak, âyetlerin anlaşılması önünde bir engel oluşturmayacaktır. Aksine iltifât sanatını meâle aktarılması, bu sanatın kullanımından hedeflenen ilahî maksat ve hikmetin gerçekleşmesine sağlayacağı katkı açısından önemlidir.

Sonuç

Araştırmanın sonunda görüldü ki, mâzi ve muzâri fiiller arasında gerçekleşen iltifât sanatı söze kesinlik, süreklilik, hareket gibi birtakım anlamlar katmakta; merak, arzu, heyecan ve ürpertiye diri tutmaktadır. Mâzi ve muzâri fiiller arasında meydana gelen iltifât sanatı belâgat ilminin bir konusu olduğu gibi, dilsel bir olgu olarak, fiillerde zaman kaymaları ve işlev değişimleri vb. başlıklarla dil bilgisinin de bir konusudur. Mâzi ve muzâri fiiller arasındaki iltifât sanatı ile fiillerde zaman kaymaları olgusu yapı ve işlev bakımından benzerlik göstermektedir.

Kur'an-ı Kerim'de iltifât sanatına ortalama 800 yerde başvurulmuştur. Mâzi ve muzâri fiil kipleri arasındaki iltifât, bu miktarın %6,9'unu (55 adet) oluşturmaktadır. Bu elli beş iltifâtın da büyük bölümünü mâzi fiil kipinden muzâri fiil kipine iltifât oluşturmakta olup (%63,6 / 35 adet), muzâri fiil kipinden mâzi fiil kipine iltifâtın miktarı daha azdır (%36,4 / 20 adet). Bu âyetlerden ve meâllerinden elde edilen verilerin SPSS programında işlenmesi sonunda aşağıdaki bulgular elde edilmiştir:

Tablo 1: İncelenen Meâllerin Âyetlerdeki Mâzi ve Muzâri Fiiller Arasındaki İltifât Sanatını Yansıtmama Durumu (Genel Liste)

Cevap	Girilen veri sayısı	Yüzde
Evet	12	%9,1
Hayır	120	%90,9
Toplam	132	%100,0

Tabloda görüldüğü üzere, incelenen meâller, Kur'an'daki mâzi ve muzâri fiiller arasındaki iltifât sanatını %90,9 oranında yansıtmamaktadır. Bu meâllerde Kur'an'daki iltifât sanatının, anlamlarının yanında edebî sanat yönünün de kaybolduğu açıktır. Araştırmanın verilerinin analizinden elde edilen bu sonucun, meâllerin geneli hakkında da geçerli olması muhtemeldir.

Yukarıda tabloda toplam olarak gösterilmiş meâllerin iltifât sanatını yansıtmama oranlarına dair ayrıntılı bulgular aşağıda tabloda görüldüğü üzere şöyledir:

⁸⁹ bk. Özdaş, "Kur'an Tercümelerinde İltifât Sanatının Çeviri Sorunu".

Tablo 2: İncelenen Meâllerin Âyetlerdeki Mâzi ve Muzâri Fiiller Arasındaki İltifât Sanatını Yansıtma Durumu (Ayrıntılı Liste)

Meâl	İltifâtın Yansıtıldığı Âyet Sayısı / İncelenen Âyet Sayısı	Yüzdelik Oran
Ateş	1/6	%16,7
Bilmen	1/6	%16,7
Çantay	2/6	%33,3
Elmalılı	2/6	%33,3
İslamoğlu	1/6	%16,7
Öztürk (YN)	1/6	%16,7
Şimşek	1/6	%16,7
Ustaosmanoğlu	3/6	%50,0

Tabloda sadece iltifât sanatını yansıtan meâller yer almaktadır. Bu bulgulardan, 22 meâlden 8'inin iltifât sanatını yansıttığı, 14'ünün ise hiç yansıtmadığı sonucu çıkmaktadır. Yine tabloda, iltifât sanatını en yüksek isabet oranıyla (%50) Ustaosmanoğlu'na ait meâlin yansıttığı; onu Elmalılı ve Çantay'a ait meâllerin (%33,3) izlediği görülmektedir.

Araştırmanın bulgularından elde edilen diğer bazı sonuçlar, meâllerde iltifât sanatının aktarılmamasının yaygın bir olgu ve incelenmesi gereken önemli bir sorun olduğunu göstermektedir. Araştırma ayrıca âyetlerdeki mâzi ve muzâri fiiller arasındaki iltifât sanatının meâllerde yansıtılmamasının sebebini, bu sanat hakkındaki yetersiz bilgi ve bu sanatın Türk dilinde bulunmadığı, bu sanatın meâllerde aktarımının yanlış anlamaya yol açtığına dair benimsenen kanaat olarak tespit etmiştir. Halbuki iltifât sanatı, Arap belâgatının olduğu gibi Türk belâgatının da konularından biridir. Osmanlıca ve Türkiye Türkçesinde kaleme alınan belâgata dair kaynaklarda bu sanat ele alınmıştır. Ancak bu konudaki çalışmaların yok denecek kadar az olması ve bunlarda konunun dar çerçevede ele alınmış olması bu olumsuz duruma yol açmış görünüyor. İltifât sanatı hakkında yapılacak bağımsız geniş çalışmaların bu sanata dair bilgi eksikliğini ve yanlış kanaatleri gidereceği muhakkaktır.

Bu itibarla bu makalenin, Kur'an'ın farklı sanatlarının meâllerde aktarım durumu üzerine daha fazla araştırma yapılmasının yolunu açması ve Kur'an'ın gelecekte yapılacak Türkçeye tercüme için verimli ve faydalı olması beklenmektedir.

Öneriler

Meâl hazırlama işi, Arap dili ve belâgatının yanında Türk dili ve belâgatını da yeterli seviyede bilmeyi gerektirmektedir. Bu iki dilde bu sanata dair yeterli bilgi edinilmeden Kur'an meâli hazırlamaktan kaçınılmalıdır.

Başta ilahiyat ve İslami ilimler fakülteleri olmak üzere Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı eğitim merkezlerinde Türk dili ve belâgatı ile Arap dili ve belâgatı karşılaştırmalı olarak okutulabilir. Kur'an'ın anlatım sanatlarının Türk dili ve belâgatındaki aynı veya yakın karşılıklarının inceleneyeceği uygun çalışma ortam ve fırsatları oluşturulabilir. Kur'an'ın anlatım sanatlarının meâllere aktarımı meselesini inceleyen yayınların sayısı artırılabilir; lisans, yüksek lisans ve doktora tezleri hazırlattırılabilir. Bu alanda yapılacak araştırmaların meâllerin kalitesini yükselteceği beklenmektedir.

Bu araştırmada iltifât sanatının sadece bir çeşidini yansıtma yönüyle meâller incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Meâlleri iltifât sanatının diğer türlerini yansıtma durumunu açısından inceleyecek yeni araştırmalara ihtiyaç vardır.

İltifât sanatının Türk diline aktarımı meselesi çeşitli çeviri strateji ve teknikleri çerçevesinde ele alınmalıdır. Özellikle âyetlerdeki iltifât sanatının meâllere aktarımında farklı çeviri tekniklerinin denendiği bilimsel çalışmalar önem arz etmektedir.

Kur'an'da başvurulmuş sanatların Türk belâgatındaki karşılıkları olan sanatları etraflica ele alan bağımsız çalışmalara ihtiyaç ortadadır. Bu çalışmaların sayısının artırılması gerekmektedir.

Kaynakça

- Açıklamalı Yeni Meal: Kur'an-ı Kerim'i Konu Bütünlüğü İçinde Anlama Gayreti.* çev. Arif Aytekin. 2 Cilt. İstanbul: Mirac Yayınları, 2019.
- Ahmet Cevdet Paşa. *Medhal-i Kavâ'id.* nşr. Nevzat Özkan. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000.
- Ahmet Cevdet Paşa. *Tertîb-i Cedîd Kavâ'id-i Osmâniyye.* nşr. Esra Karabacak. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2007.
- Ahmet Cevdet Paşa. *Belâgat-ı Osmâniye.* nşr. Turgut Karabey -Mehmet Atalay. İstanbul: Akçağ Basım Yayım, 2. Basım, 2017.
- Âlûsî, Şehâbüddîn Mahmûd b. Abdullâh. *Rûhu'l-me'ânî fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'î'l-mesânî.* thk. Ali Abdülbârî Atıyye. 16 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-ilmîyye, 1415.
- Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd. *Şerhu't-Telhîs.* nşr. Muhammed Mustafa Ramazan. Trablus: el-Münşe'etü'l-âmme, 1983.
- Badani, Najat Ali Muhammed Ahmed vd. "Reference Switching (İltifât) in Arabic And Its Translation into English: An Intertextual Analysis". *International Journal of Asian Social Science* 4/6 (2014), 791-805.
- Badani, Najat Ali Muhammed Ahmed vd. "The Implicature of Reference Switching (iltifât) from Second Person to Third Person in the Translation of Sûrat Al-Baqarah". *Arab World English Journal (AWEJ. Special Issue on Translation)* 3 (2014), 791-805.
- Badani, Najat Ali Muhammed Ahmed vd. "Expansion Strategy in the Translation of İltifât in Sûrat Al-Baqarah". *Arab World English Journal (AWEJ) Special Issue on Translation -/5* (Mayıs 2016), 54-65.
- Banguoğlu, Tahsin. *Türkçenin Grameri.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 11. Basım, 2019.
- Bilgegil, Mehmet Kaya. *Edebiyat Bilgi ve Teorileri -I: Belâgat.* İstanbul: Enderun Kitabevi, 2. Basım, 1989.
- Bilgegil, Mehmet Kaya. *Türkçe Dilbilgisi.* Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi, 3. Basım, 2009.
- Bilgin, Abdulcelil. *Kur'an Meallerindeki Anlatım Bozuklukları.* Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012.
- Bilgin, Muhittin. *Anlamdan Anlatıma Türkçemiz.* Ankara: Anı Yayıncılık, 3. Basım, 2013.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur'anı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri.* 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985.
- Bozkurt, Fuat. *Türkiye Türkçesi (Dilbilgisi-Anlatım).* Konya: Eğitim Yayınevi, 5. Basım, 2017.
- Cahit, Hüseyin. *Türkçe Sarf ve Nahiv.* nşr. Leylâ Karahan -Dilek Ergönenç. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000.
- Dağ, Mehmet. *Kur'an'da Üslup Diyalektiği: İltifât -Zamanlar ve Şahıslar Arası Geçiş-* Ankara: Salkımsöğüt Yayınları, 2008.
- Demir, Tufan. *Türkçe Dilbilgisi.* Ankara: Kurmay Kitap, 3. Basım, 2013.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî. *el-Bahrü'l-muhîtt fi't-tefsîr.* thk. Sıdkî M. Cemîl. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1420.
- Eliaçık, Muhittin. "İltifât Sanatı Üzerine Bir İnceleme". *ASOS Journal (the Journal of Academic Social Sciences)* 85/85 (Aralık 2018), 1-6. <https://doi.org/10.16992/ASOS.14507>
- Evensel Çağrı Kur'an-ı Kerim: (Yüce Meal ve Tefsir).* çev. Hamdi Döndüren. İstanbul: Çelik Yayınevi, 2005.
- Fahrüddîn er-Râzî, Muhammed b. Ömer. *Mefâtihu'l-gayb: et-Tefsîrû'l-kebir.* 32 Cilt. Beyrut: Dârü İhyâi't-türâsî'l-Arabî, 3. Basım, 1420/1999.
- Farisi, Mohamad Zaka. "The Translation of İltifât Verses: An Analysis of Translation Ideology". *CONAPLIN and ICOLLITE - Tenth Conference on Applied Linguistics and the Second English Language Teaching and Technology Conference in collaboration with the First International Conference on Language, Literature, Culture, and Education* (2017), 260-265.
- Farisi, Zaka "Speech act of iltifât and its Indonesian translation problems". *Indonesian Journal of Applied Linguistics* 4/2 (January 2015); 4/2 (Ocak 2015), 78-90.
- Feyzü'l-Kur'an: Tefsirli Kur'an-ı Kerim Mealî.* çev. Hasan Tahsin Feyizli. İstanbul: Server İletişim, 9. Basım, 2015.
- Haleem, M. A. S. Abdel. "Grammatical Shift for Rhetorical Purposes: İltifât and Related Features in the Qur'an". *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 55/3 (1992), 407-432. <https://doi.org/10.1017/S0041977X00003621>
- Halit Ziya Bey. *Kavâ'id-i Lisân-ı Türkî: (Türkçenin Dil Bilgisi).* nşr. Kaya Türkay. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Basım, 2018.
- Hatîb el-Kazvîni, Muhammed b. Abdurrahmân. *el-İzâh fi 'ulûmi'l-belâga: el-Me'ânî ve'l-beyân ve'l-bed'.* nşr. İbrahîm Şemsüddîn. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 4. Basım, 2010.
- Hayat Kitabı Kur'an: Gereçeli Meal-Tefsir.* çev. Mustafa İslamoğlu. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2014.
- Heyet. *Mufassal Yeni Sarf-ı Osmânî: İkinci Seneye Mahsus.* nşr. Recep Toparlı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2003.

- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir b. Muhammed et-Tûnusî. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: ed-Dârü't-Tûnusiyye li'n-neşr, 1984.
- İbn Atıyye el-Endelüsî, Abdülhak b. Gâlib. *el-Muharrerü'l-vecîz: fi tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*. thk. Abdusselâm Abdüşşâfi Muhammed. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001.
- İbn Fâris, Ebû'l-Huseyn Ahmed el-Kazvîni. *Mu'cemu Mekâyisi'l-luga*. thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn. 6 Cilt. Dimaşk: İttihâdu'l-Kuttâbi'l-Arab, 1423/2002.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mûkerrem. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dârü Sâdir, 3. Basım, 1414/1993.
- İbn Ya'kûb el-Mağribî, Ahmed b. Muhammed. *Mevâhibü'l-fettâh fi şerhi Telhîsi'l-Miftâh*. nşr. Halil İbrahim Halil. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-İlmiyye, 2002.
- İbn Yaîş, Ebû'l-Bekâ Muvaffakuddîn. *Şerhu'l-Mufaşşal li'z-Zemaşşeri*. thk. İmîl Bedî' Ya'kûb. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001.
- İbnu'l-Hâcib, İbnu'l-Hâcib el-Kurdî el-Mâlikî. *el-Kâfiye fi İlmi'n-Nahv*. nşr. Şâlih 'Abdul'azîm eş-Şâ'ir. Kahire: y.y., 2010.
- İslâm, Sâhib – Ziyâ'u'l-Hak. "el-İltifât fi'l-Kur'âni'l-Kerîm: Dirâsetün tahlîiyye (An Analytical Review of Il-tifât in the Holy Qur'an)". *el-İzâh* 29 (Aralık 2014), 238–250.
- Korkmaz, Zeynep. *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 3. Basım, 2009.
- Kur'an -Türkçe Çeviri-*. çev. Hüseyin Atay. Ankara: Atay Yayınları, 2015.
- Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*. çev. Hasan Basri Çantay. nşr. Mürşid Çantay. 3 Cilt. İstanbul: Elif Ofset, 15. Basım, 1990.
- Kur'an-ı Kerim Meali -Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri-*. çev. Mustafa Öztürk. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2. Basım, 2014.
- Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*. çev. Murat Sülün. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2012.
- Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali*. çev. Yaşar Nuri Öztürk. İstanbul: Yeni Boyut, 113. Basım, 2013.
- Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Anlamı: (Meal)*. çev. Hüseyin Elmalı – Ömer Dumlu. İstanbul: Ensar Neşriyat, 8. Basım, 2014.
- Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meâli*. çev. Süleyman Ateş. Ankara: Hayat Yayınları, 2017.
- Kur'an Yolu Meâli*. çev. Hayrettin Karaman vd. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 8. Basım, 2018.
- Kur'an-ı Kerim* 3.0. Yazılım. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, t.y.
- Kur'an-ı Kerim Meâli*. çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 17. Basım, 2009.
- Kur'an-ı Kerim Türkçe Meali*. çev. Mahmut Toptaş. İstanbul: Cantaş Yayınları, 2016.
- Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*. çev. Hayrettin Karaman vd. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Kur'an-ı Kerim ve Meâli*. çev. Mehmet Nuri Yılmaz. Ankara: Kürsü Yayıncılık, 1998.
- Kur'an-ı Mecîd ve Tefsirli Meâlî Âlisi*. Erişim 05 Mayıs 2020. <http://kuranimecid.com/index.php?sayfa=0>
- Mehmet Rifat, Manastırlı. *Mükemmel Osmanlı Sarfı*. nşr. Ferhat Tamkoç. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013.
- Mirdehghan, Mahinnaz vd. "İltifat, Grammatical Person Shift and Cohesion in the Holy Quran". *Global Journal of Human Social Science Volume 12/2* (Ocak 2012), 44–51.
- Munteceb el-Hemezânî, Ebû Yûsuf el-Munteceb b. Ebû'l-İzz. *el-Kitâbu'l-Ferîd fi İ'râbi'l-Kur'âni'l-Mecîd*. thk. Muhammed Nizâmuddîn el-Fetîh. 6 Cilt. Medine: Dâru'z-Zemân, 1427/2006.
- Özdaş, Haşim. "Kur'an Tercümelelerinde İltifât Sanatının Çeviri Sorunu". *İlahiyat Tekikleri Dergisi* -/53 (Haziran 2020), 93–113. <https://doi.org/10.29288/ilted.681329>
- Özdemir, Abdurrahman. "Kadim bir Söz Sanatı: İltifat ve Kur'an'da İltifat Örnekleri". *İslami İlimler Dergisi* 1/2 (Güz 2006), 151–160.
- Özdoğan, Mehmet Akif. *Arap Dili ve Belâgatında Lafız ve Anlam*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018.
- Râğîb el-İsfehânî, Ebû'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed er-. *et-Tefsîr*. 2 Cilt. Mekke: Câmî'atu Ummi'l-Kurâ, 1424/2003.
- Sadullah, Midhat. *Türkçe Yeni Sarf ve Nahiv Dersleri*. nşr. Tuncer Gülensoy -Mustafa Fidan. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2004.
- Sekkâkî, Ebû Ya'kûb Yûsuf. *Miftâhu'l-'ulûm*. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-İlmiyye, 1407/1987.
- Sîbüker, İsmâil el-Hâc Abdülkadir. *Suveru'l-iltifât fi'l-Kur'âni'l-Kerîm ve mekâsıduhu'l-belâgiyye ve'l-i'câziyye*. Sudan: Cami'atu Umm Durman el-İslâmiyye, Kulliyyetu'l-lugati'l-'Arabiyye, Yüksek Lisans Tezi, 1428/2008.
- Sübkî, Bahâüddîn Ahmed b. Alî. *Arûsü'l-efrâh: fi şerhi Telhîsi'l-Miftâh*. thk. Halil İbrahim Halil. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 2017.
- Süleyman Hüsnü Paşa. *İlm-i Sarf-ı Türkî (Türkçe Yapı Bilgisi)*. nşr. Recep Toparlı -Dilek Yücel. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Basım, 2018.

1454 | Osman Arpaçukuru. Meâller İltifât Sanatını Yansıtıyor mu? ...

- Süyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. M. Ebû'l-Fazl İbrâhîm. 4 Cilt. Kahire: el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-'amme li'l-küttâb, 1394/1974.
- Süyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Mu'terekü'l-akrân fî i'câzi'l-Kur'ân*. nşr. Ahmed Şemsüddin. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-'ilmiyye, 1408/1988.
- Süyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Mu'cem mekâlîdi'l-'ulûm fî'l-hudûd ve'r-rusûm*. thk. M. İbrahim İbâde. Kahire: Mektebetü'l-Âdâb, 1424/2004.
- Şemseddin Sami. *Nev-Usul Sarf-ı Türkî*. nşr. Furkan Hamit. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.
- Şimşek, M. Sait. *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2012.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed M. Şâkir. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000.
- Tabl, Hasan. *Üslûbu'l-iltifât fî'l-belâgati'l-Kur'âniyye*. Kahire: Dârü'l-Fikri'l-Arabî, 1418/1998.
- Teftâzânî, Sa'düddin Mes'ûd b. Ömer. *el-Mutavvel: Şerhu Telhîsi Miftâhi'l-'ulûm*. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye, 3. Basım, 2013.
- Tîbî, Şerefüddîn Hüseyin b. Abdillâh. *et-Tibyân fî'l-beyân*. Abdussâtir Huseyin Mebrûk Zemmûd, Ezher Üniversitesi, Doktora Tezi, 1397/1977.
- Tîbî, Şerefüddîn Hüseyin b. Abdillâh. *Fütûhu'l-ğayb fî'l-keşfi 'an kınâ'î'r-rayb: Hâşiyetü't-Ṭîbî 'ale'l-Keşşâf*. thk. Cemil Benî Atâ. 17 Cilt. Dubai: Câ'izetu Dubey ed-Devliyye li'l-Kur'âni'l-Kerîm, 1434/2013.
- Toptaş, Hüseyin. *Türkçe Dersleri 2*. 2 Cilt. İstanbul: Papatya Yayıncılık Eğitim, 2016.
- Uçar, Hasan. *Kur'ân-ı Kerîm'deki Anlamsal Bed'î Sanatları*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.
- Ulu (Ülger), Müşerref. *Arap Dili ve Belâgatında İltifât Sanatı*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eylül 2008.
- Yahyâ b. Hamza, el-Müeyyed-Billâh. *et-Tirâzü'l-mütezammin li-esrâri'l-belâga*. thk. Abdulhamîd Hindâvî. 3 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-'asriyye, 1423/2002.
- Yaman, Ertuğrul. *Türkiye Türkçesinde Zaman Kaymaları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Basım, 2017.
- Yüce Kur'an'ın İnsanlığa Mesajı (Kur'an-ı Kerim Meali). çev. Osman Zeki Soyyiğit. İstanbul: Siyer Yayınları, 2012.
- Yüksel, Ahmet. "Arap Dilinde İltifât Sanatının Tarihi: Seyri Üzerine Bir İnceleme". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28/28 (Şubat 2010), 63-85.
- Zaenuddin, Mamat. "Üslûb İltifât dalam Alquran". *TAJDI* 25/2 (Haziran 2018), 171-186.
- Zeccâcî, Ebû'l-Kâsım Abdurrahmân b. İshâk en-Nihâvendî. *el-İzâh fî 'ileli'n-nahv*. thk. Mâzin el-Mubârek. Beyrut: Dârü'n-Nefâ'is, 1986/1406.
- Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvil fî vücûhi't-te'vîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî, 3. Basım, 1407/1987.
- Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer. *el-Mufaşşal fî şinâ'ati'l-i'râb*. thk. Alî bû-Mulahham. Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 1993.
- Ziyâüddîn İbnü'l-Esîr, Nasrullah b. Muhammed. *el-Câmi'u'l-kebîr fî sinâ'ateyi'l-manzûm mine'l-kelâm ve'l-menşûr*. thk. Mustafa Cevâd. Bağdat: Matba'atu'l-Mecma'i'l-İlmî, 1375/1956.
- Ziyâüddîn İbnü'l-Esîr, Nasrullah b. Muhammed. *el-Meseli's-sâ'ir fî edebi'l-kâtib ve's-şâ'ir*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye li't-tubâ'ati ve'n-neşr, 1420.